T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
PROTOHİSTORYA VE ÖN ASYA ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

DİYARBAKIR ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN TUNÇ ÇAĞI'NA AİT FİGÜRİNLER

Danışman

Doç.Dr. ASUMAN BALDIRAN

Evin BİLGE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Konya–2009

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

Önsöz / Teşekkür i

Özet ii

Summary ii

Kısaltmalar ve kaynakçalar iv

Giriş 1

BİRİNCİ BÖLÜM –TUNÇ ÇAĞININ GENEL ÖZELLİKLERİ 4

1.1. Tunç Çağı'nda Anadolu ve Yakın Çevresi 6

İKİNCİ BÖLÜM –TUNÇ ÇAĞI'NIN PİŞMİŞ TOPRAK FİGÜRİNLERİ 18

2.1 Bölgelere Göre Figürinler 20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM –DİYARBAKIR ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN TUNÇ ÇAĞINA AİT FİGÜRİNLER 27

3.1. 1 Numaralı Figürin 27

3.2. 2 Numaralı Figürin 30

3.3. 3 Numaralı Figürin 32

3.4. 4 Numaralı Figürin 34

3.5. 5 Numaralı Figürin 35

3.6. 6 Numaralı Figürin 37

3.7. 7 Numaralı Figürin 40

3.8. 8 Numaralı Figürin 41

3.9. 9 Numaralı Figürin 42

3.10. 10 Numaralı Figürin 45

Sonuç 46

Ek Bölümler 50

Resimlerin Listesi 50

Çizimlerin Listesi 52

Resimler 53

Çizimler 68

Katalog 74

Özgeçmiş 85

ÖNSÖZ

Bu tez Yüksek Lisans öğrencisi olduğum Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ana bilim dalı Protohistorya ve Ön Asya Arkeoloji bölümünden danışmanım Sayın Doç. Dr. Asuman Baldıran'dan aldığım Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde bulunan Tunç Çağına ait figürinler hakkında araştırmalarımı içermektedir.

Çalışmalarım süresince benden her türlü yardımlarını esirgemeyen anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz teşekkürler ediyorum.

Çalışmalarım boyunca yardımlarını benden esirgemeyen sevgili danışmanım Doç. Dr. Asuman Baldıran'a ve Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Müdür yardımcısı Nevin Soyukaya'ya ayrıca benden yardımını eksik etmeyen kız kardeşim Pervin Bilge'ye, Nuran Çakmakçı'ya ve Hasankeyf Kazı ekibine teşekkürü bir borç bilirim.

Evin BİLGE

KONYA 2009

ÖZET

DİYARBAKIR ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN

TUNÇ ÇAĞINA AİT FİGÜRİNLER

Antik devirde Mezopotamya sınırları içerinde yer alan Diyarbakır Arkeoloji Müzesi, her yıl bulunduğu bölge içerisinden pek çok eser toplamaktadır, koleksiyonlarını günden güne genişletmektedir.

Bu çalışma Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Tunç Çağı Figürinlerini konu edinmektedir. Konu kapsamında 10 adet figürin incelenmiştir.

Elde edilen veriler yayını yapılmış Antik merkezlerin yine yayını yapılmış müze ve özel koleksiyonlarının verileri karşılaştırılarak o dönemlerdeki dönemler ve merkezler arası kültür ilişkileri hakkında cevaplar elde edilmeye çalışılmıştır.

Evin BİLGE

KONYA 2009

ABSTRACT

BRONZE AGE FIGURINES IN DIYARBAKIR ARCHEAOLOGY MUSEUM

Archeaology Museum where situated in Diyarbakır, which located District of Mesopotamia in Ancient times, collects many foundling from this area and increases it's collection every year.

This study includes Bronze Ages Figurines. It belongs to Archeaology Museum of Diyarbakır and 10 pieces figurines have been examined in this case.

Provided datas are used to compare with whether figurine finds that has published by Ancient towns or collections of museums or special in order to acquire answers about if the amount of culture are low or high betwen territories and town areas.

KAYNAKÇALAR VE KISALTMALAR

Abay,	2000 :	Abay,E., "Geç Uruk çöküşünden sonra Güneydoğu Anadolu'da siyasi yapılanma ve bölgeselleşme eğilimleri "Kültürlerin Yansıması, Hayat Erkanal'a Armağan, İstanbul, 2000: 25-33.
AFO	:	Archiv Für Orientforschung,Berlin Graz.
AJA	:	American Journal of Archaeology Princeton
Akurgal,	1998 :	Akurgal,E., Anadolu Kültür Tarihi, Ankara, 1998.
Algaze, at al.	1991 :	Algaze,G., , R Breuninger,C. Lightfoot ve M.Rosenberg. "The Tigris- Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A PreliminaryReport of the 1989-1990 Seasons." Anatolica 17: 175-240.
Algaze-Mısır,	1994 :	Algaze,G.-A. Mısır," Excavations at Titriş Höyük, Small Mid- Late Millennium Urban Center in Southeastern Anatolia, 1992" , XV. KST I, Ankara, 1994: 153-170.
Alkım,	1977 :	Alkım,H., "Tilmen Höyük", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, YEM, İstanbul, 1977.
Ana Britannica,	1990 :	Ana Britannica, C.19, Ana yayıncılık A.Ş, İstanbul, 1990.
Aydıngün,	2006 :	Aydıngün, Ş.G., Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
Aydıngün - Gündoğan, 1997:		Aydıngün – Gündoğan, Ş.,"Kültepe Tipi İki Mermer İdol" Arkeoloji ve Sanat, 77, 1997: 12-14.
Bailey,	2005 :	Bailey, D. W., Prehistoric Figurines Representation and Corporeality in the Neolitic, London, 2005.
Belleten	:	Belleten, TTK, Ankara.
Belli,	1996 :	Belli, O., "1995 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı", 18.Kazı Sonuçları Toplantısı I., Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1996: 379-410
Belli,	1998 :	Belli, O., Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 1998.

Bıçakçı, 2001 : Bıçakçı, E.,"Tepecik – Çiftlik Höyüğü (Niğde) Kazısı Işığında Orta Anadolu Tarih Öncesi Kültürleri ile İlgili Yeni Bir Değerlendirme" TÜBA-AR,4, 2001:281-291.

Bilgi, 1975 : Bilgi, Ö.,"Kültepe Kazılarında Bulunmuş İnsan Figürinleri" Belleten XXXIX,154,1975:201-208,lev. I-IV.

Bilgi, 1983 : Bilgi, Ö.,"1981 Dönemi İkiztepe Kazıları", 4..Kazı Sonuçları Toplantısı,. Ankara, 1983: 49-54.

Bilgi, 1995 : Bilgi, Ö., "İkiztepe Kazılarının 1994 Dönemi Sonuçları",XVII. KST I, Ankara, 1995: 157-168.

Bilgi, 2001 : Bilgi, Ö.,Prehistorik Çağda Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri, İstanbul, 2001.

Bosse, 1995 : Bosse, J.,Ausgrabungen in Tell Sheikh Hassan, Vorläfıge Berichte über die Grabungskampagnen 1984-1992-1994, I. Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag.1995.

Bossert, 1942 : Bossert, H.TH., Altanatolien, Berlin, 1942.

Can, 1970 : CAN,Ş., Klasik Yunan Mitolojisi, İstanbul, 1970.

Cauvin, 1989 : Cauvin, J.,"La Stratigraphie de Cafer Höyük est.(Turkie) et les Origines du PPNB du Taurus"Paléorient15,1,1989:75-85.

Darga, 1976 : Darga, M., Eski Anadolu'da Kadın, İstanbul, 1976.

Darga, 1987 : Darga, M.,"Şemsiyetepe Kazıları 1985 Sezonu Sonuçları" KST, VIII-I, 1987:55-62

Darga, 1992 : Darga, M., Hitit Sanatı, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.

Demirci – Melikoğlu, 1989 : Demirci, Ş., T. Melikoğlu, "Bazı Değirmentepe Seramiklerinin Kimyasal Analizi ve Gruplandırılması" AKSAY Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildiriler, Tübitak Yayınları, İstanbul, 1989.

Dönmez, 2000 : Dönmez, Ş., İlk Tunç Çağı Öncesi Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi (İkiztepe Çanak Çömleği ile Küçük Eserleri Işığında) Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, İstanbul,2000.

Duru, 1986 : Duru, M., "Tarihöncesi Çağlarına Ait Dini Bir Tören", Anadolu Araştırmaları, X,İÜEFY,İÜEF Basımevi, 1983.

Duru, 1991 : Duru, R., "Höyücek Kazıları 1990", XIII. KST I, Çanakkale, 1991: 155-162.

Duru, 1996 : Duru, R., Kuruçay Höyük II, 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri, TTK Basımevi, Ankara, 1996

Ellis, 1983 : Ellis, R., "The 1981 Season At Gritille Höyük" IV.KST I, Ankara, 1983: 83-88.

Esin, 1970 : Esin, U.,"Tepecik Kazısı 1968 Ön Raporu"ODTÜ Keban Projesi Yayınları, seri:I no: 1 Ankara:1970 .147-148

Emre, 1971 : Emre, K., Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları, TTK Basımevi, Ankara,1971.

Erhat, 1997 : Erhat, A., Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

Erkanal, 1993 : Erkanal, A., Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür baskıları,TTKY, Ankara, 1993

Erkanal ve Gürel,1995 : Erkanal,H., S. Gürel, "1994 Limantepe Kazıları",XVII. KST I, Ankara, 1995:305-329.

Ertem, 1974 : Ertem, H.,Han İbrahim Şah Kazısı 1971, Keban Projesi 1971 Çalışmaları 4, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri 1, Ankara,1974.

Ertem, 1988 : Ertem,H., Korucutepe I., Ankara, 1988.

Fındık, 2001 : Fındık,N.Ö.,İznik Roma Tiyatrosu Kazısında ele geçen Osmanlı Dönemi Seramikleri,Ankara, 2001.

Fuensanta-Rothma.-Bucak, 2000 : Fuesenta,J.G.,R.S.Rotman,E. Bucak,"Salvage Excavations At Tilbeş Höyük (Birecik- Urfa) 1998" XIX.KST I, Ankara, 2000,155-156.

Göncer, 1971 : Göncer,S., Afyon İli Tarihi I, İzmir, Karınca Matbaacılık, 1971.

Güneri, 1987 : Güneri,A.S.,"Orta Anadolu Höyükleri 1986" V. Araştırma Sonuçları Toplantısı,II. Cilt, Ankara, 1987: 77-105.

Haaland, 1984 : Haaland, G., " Fur" in R.W.V. Weeks (ed.) Muslim Peoples. A World Ethnographic Survey, New Haven, 1984: 264-268.

Hauptmann 1970 : Hauptmann, H.," Norşuntepe Historiche Geographiche und Ergebnishe der Grabungen 1968-1969" İstanbul,1970:21-78

Hauptmann, 1999 : Hauptmann, H., ”Fırat Bölgesi Kazıları” ,Kayıp Zamanların Peşinde, Alman Arkeoloji Ensitüsü Yaptığı Kazılar, Yapı Kredi Kültür Ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999:8-25

Harmankaya, 2002 : Harmankaya,S., “Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme” Türkiye İlk Yerleşmeleri, TASK Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002:93-110.

Hettne, 1999 : Hetne,B.,Globalization and the new regionalism : the second great transformation.” B. Hetme, A. Inotai ve O. Sunkel (eds.) Globalism and the New Regionalism, 11-9. New York: St. Martin’s Pres.

Herodot, 1973 : Herodot, Herodot Tarihi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, İstanbul, 1973.

Hodder, 2003 : Hodder, I., ”The Lady and The Seed: Some Thoughts on The Role of Agriculture İn The Neolithic Revolition “M.Özdoğan, H.Hauptmann,N. Başgelen, Ufuk Esin’e Armağan, Köyden Kente İlk Yerleşimler- From Village to Cities Early Villages in The Near East, İstanbul, 2003:129 - 140

Hrouda, 1964 : Hrouda,B.,”Zur Herkunft des assyrichen Lebensbumes”3,Baghader Mitteliungen, Berlin, 1964:41-51

Ivanov, 1978 : Ivanov, I., Treasures of the Varna Chalcolith Necropolis, Varna, 1978.

Karul ve diğerleri, 2001 : Karul, N., A. Ayhan, M. Özdoğan, ”2000 Yılı Mezra Teleilat Kazısı”23. KST 2002: 63-71.

Koşay-Akok, 1973 : Koşay, H. Z., M. Akok, Alahöyük,1940-1948,Alacahöyük Kazısı 1963-1967’deki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor, Ankara, 1973.

Koşay, 1976 : Koşay, H. Z., Pulur Kazısı 1968-1970, ODTÜ Keban Projesi Yayınları,Ankara 1976: 2-7.

Konfmann, 1979 : Konfmann, M.,”Demircihöyük”, İstanbuler Mitteillungen, Deutsches Archaologisches Instıtut Abteillung İstanbul, Tübingen. 29, 1979: 1- 47

König, 1979 : König, Marie,E.P.,”Die Frau im Kult der Eiszeit Weib und Macht Fünd Millonen Jahre Urgeschchte der Frau, R.Faster, M.E.P. König, D.F. Janas,A.d. Janas, Frankfurt, 1979: 107-156.

KST : Kazı Sonuçları Toplantısı

Leroi-Gourhan !967 : Leroi-Gourhan, A., Theasures of Prehistoric Art, New York, 1967.

Lloyd-Melleart, 1955 : Lloyd,S., J. Melleart, “Beycesultan Excavations: First Preliminary Report”, Anatolian Studies V, 1955: 39-92.

McCoid ve McDermott, 1996 : McCoid, C.H., - L.McDermott, " Towards decolonizing gender: Female visionin the European Upper Palaeolitic " American Antropologist 98 (2), 1996:319-326.

Marfoe, 1983 : Marfoe,L., "Kurban Höyük Excavations", V.KST I, Ankara, 1983: 95-120.

Melleart, 1961 : Melleart, J., II Roots in The Soil, ed. S. Piggot, London,1961

Melleart, 1967 : Melleart, J., Çatalhöyük, Stadt aus der Steinzeit, Bergisch Gladbach, 1967.

Melleart, 1967 : Melleart, J., Çatalhöyük, A Neolitik Town in Anatolia, London, 1967.

Mellink, 1964 : Mellink, M.J., "Excavations at Karataş- Semayük in Lycia 1963", AJA, 68, 1964: 269-278, lev. 77-82.

Mellink, 1967 : Mellink, M.J,. "Excavations at Karataş- Semayük in Lycia 1966", AJA, 71, 1967: 251-267, lev. 77-84

Müller-Karpe, 1971 : Müller-Karpe, H., 1971, Handbuch der Vorgeschichte, Band I, München, 1971.

von der Osten, 1937 : Osten,H.H., Alişar Hüyük Seasons of 1930-32,I..The University of Chicago OIP 28, Chicago, 1937.

Orthmann, 1971 : Orthmann,W., Untersuchungen zur spathethitischen Kunst, Bonn,1971.

Ökse- Bucak, 2001 : Ökse, A.T., E. Bucak," Kargamış Barajı- Gre Vırıke1999 Kazısı" XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, İzmir, 2001.

Özgen- Helwing-Engin, 2001 : Özgen,E., B. Helwing,A,Engin,"Oylum Höyük,1998-1999"XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı,İzmir,2001:223-231.

Özgüç- Akok, 1958 : Özgüç, T., M. Akok, Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri, Ankara, 1958.

Özgüç, 1968 : Özgüç, N., Kaniş Karumu I b Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları, TTK Basımevi, Ankara, 1968

Özgüç, 1978 : Özgüç, T., Maşathöyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar,TTKY V:38, Ankara, 1978.

Özgüç, 1986 : Özgüç, T., Kültepe Kaniş II.Eski Yakındoğu'nun Ticaret merkezinde Yeni Araştırmalar, Ankara, 1986.

Özgüç, 2003 : Özgüç, N.," Samsat 1984 Yılı Kazıları" 24.Kazı Sonuçları Toplantısı,II. Cilt, Ankara, 2003:221-229.

Öztan, 2001 : Öztan, A.,"1998-1999 Acemhöyük Kazıları" XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, İzmir, 2001:119-129.

Papathanassopoulos, 1981 : Papathanassopoulos, G., Neolitichic and Ciycladic Civilization, Athens, 1981.

Parrot, 1960 : Parrot, A., Sumer, Ed. Gallimard, 1960.

Parrot, 1961 : Parrot, A., The Art of Assyria, eds.A. Malraux and G. Salles,Golden Pres,New York, 1961.

Parrot et al., 1975 : Parrot, A., S. Moscati, H. Maurice, Les Pheniciens, L'Expansion Phéniciene Carthage, ed. Gallimard, 1975.

Prag, 1970 : Prag, K., "The 1959 Deep Sounding at Harran in Turkey", Levant II. 1970: 63-94.

Sazcı, 2001 : Sazcı, G.,"Muhtemel Tapınma Amaçlı Yapılmış Bir Yapı G6 Karesindeki Megaron" Troia Düş ve Gerçek, İstanbul 2001:384-390.

Serdaroğlu, 1977 : Serdaroğlu,Ü., Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar,ODTÜ Aşağı Fırat Projesi yayınları, Seri I,no: I, Ankara,1977.

Seher, 2003 : Seeher,J., "Boğazköy Hattuşa 2001 Yılı Çalışmaları" 24. Kazı Sonuçları Toplantısı,II. Cilt, Ankara, 2003.

Sevin ve Köroğlu, 1986 : Sevin V.,ve K. Köroğlu, "İmikuşağı Kazıları, 1984", KST VII,1986:163-179.

Stein, 2001 : Stein, G.J., "Indigeneous Social Complexity at Hacınebi (Turkey) and Organization of Colonical Contact in the Uruk Expantion " M.S. Rothman (ed.), Uruk Mezopotamia and its Neighbours. Cross-Cultural Interactions in the Era of state Formation,256-306.Sante Fe : SAR Press

Strommenger, 1962 : Strommenger, E., Mesopotamien, by.Hirmer Verlag, München, Germany, 1962.

Summers, 1993 : Summers, G. D., Tille Höyük 4, Geç Bronz Çağı ve Geç Bronz Çağından Demir Çağına Geçiş, The British Institute of Archaeology at Ankara,1993.

Tuna - Öztürk 1999 : Tuna, N., J.Öztürk eds.) Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları, Ankara: ODTÜ,TAÇDAM.

TTK : Türk Tarih Kurumu

Tuna et al, 2001 : Tuna, N., J.Öztürk ve J. Velibeyoğlu.(eds.) Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları, Ankara: ODTÜ,TAÇDAM.

Tuna - Velibeyoğlu 2002 : Tuna,N. ve J. Velibeyoğlu, /eds.) 2002. Ilısu Ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmalar. Ankara: ODTÜ, TAÇDAM.

Ucko, 1968 : Ucko, J.Peter, Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolitich Crete with Comperative Meterial from The Prehistorich Near East and Mainland Greece, London, 1968.

Unat, 1949 : Unat, R.F., Tarih Atlası, İstanbul, 1949.

Umurtak, 1997 : Umurtak, G., "heykelcik", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,1997. TİBET- MARRO- BULGAN 2001 A. Tibet, C. Marro,F. Bulgan" Harum Höyük1999 Çalışmaları", XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, İzmir,2001.

Umurtak, 2002 : Umurtak, G., "Anadolu Figürinleri " Neolitik Çağ Atlas I. 2002.

Uzunoğlu, 1993 : Uzunoğlu, E., "Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'da Kadın" Kadın,1993:16-24 katalog no:90.

Ünal, 2003 : Ünal, A.,Hititler Devrinde Anadolu-2,İstanbul, 2003.

Vary ve Koşay, 1964 : Vary, H., H.Z. Koşay,Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları, TTK Basımevi, Ankara, 1964.

Yağcı, 2000 : Yağcı, R.,"Soli/ Pompeipolis Kazıları 1999", 22. KST II,İzmir, 2000: 259-272.

GİRİŞ

Çalışmamın konusu Tunç Çağı'na ait sadece Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde bulunan figürinlerdir.

Dünya üzerinde hayat başladıktan milyonlarca yıl sonra insanlığın izlerine rastlanılmıştır. Ve yine uzun yıllar içerisinde hem zihinsel hem de bedensel olarak büyük evrimlerden geçmek zorunda kalmıştır. İnsanın günümüzdeki modern yaşama geçmesi o kadar da kolay olmamıştır. İlk insan topluluklarının yaşam mücadelesi beslenme, barınma ve korunmadan oluşmaktaydı. Modern insanın atası sayılan Homo Sapiens'ler yiyecek bulmak için sürekli hareket edip buldukları mağaralarda ağaç ve kaya kovuklarında barınıyorlardı.

Onların daha gelişmiş alt türleri olan Cré Mangon, Pre Most ve Grimaldi'ler düşünen ve duygularını ifade eden insan tipleriydiler.[1] Onlar için artık yaşamak yeme, içme, korunma ve barınmadan ibaret değildi. Bedenlerini boyadılar, kabuk ve kemikten yaptıkları boncuklu gerdanlıklarla bedenlerini süslediler.[2] Cré Mangonlar ilk kez sanat eserleri de ürettiler. Hayvan kemiklerinden kaval ve düdük yaparak müziği yarattılar. Yaşadıkları mağaraların duvarlarına şekiller çizip, ellerini boyayıp duvarlara bastılar. Çevrelerinde gördükleri olayları nesneleri resmedip heykelcik halinde şekillendirdiler. Böylece Üst Paleolitik ya da Buzul Çağı sanatı ortaya çıktı.[3]

İnsanlar doğayı bir zaman sonra daha iyi anladılar. Tohumu keşfettiler ve bunun sayesinde aç kalma telaşına düşmeden kendi besinlerini ürettiler. Artık biraz av için kim bilir ne kadar mesafe aramadılar. Kendi hayvanlarını kendileri beslediler yiyeceklerini kendileri ektiler biçtiler. Üretim fazlasını sert kış koşullarında beslenmek için depoladılar. Ve elbette bunlarla beraber insanlık ilk büyük devrimini "köyleri

[1] Aydıngün 2006, 11
[2] Aydıngün 2006, 12
[3] Aydıngün 2006, 12

oluşturmayı" başardılar. Neolitik çağ diye tanımlanan bu devirde kutsal anlam taşıdığı düşünülen insan heykelciklerinin yoğun olarak bulunması dikkat çekmektedir.

Yöntem:

Tez konusunun seçiminin ardından, müze ve bakanlıkla gerekli görüşmeler yapılıp gerekli izinlerin alınmasından sonra çalışma müze aşamasıyla başlamıştır. 2008'de müzeye gidilerek müze uzmanlarının da izniyle envanter fişlerini inceledik ve fotoğraflarını dijital makineyle elde ettik. 10 adet eserin fotoğraf çekimine ve envanter bilgilerini aldıktan sonra eserlerin diğer Tunç Çağı eserleri arasındaki özgünlük ve benzerliklerini araştırmaya koyulduk. Ama daha önce figürinlerin tanımını ve yapılış amaçları ve Tunç Çağının genel özellikleri hakkında kısa bir bilgi verdik. Eserlerin Diyarbakır ve çevresi merkezlerden gelme ihtimalini göz önünde tutarak Mezopotamya ile Anadolu arasındaki bağlantı üzerinde durduk. Tunç Çağının genel özelliklerini verip çevre bölgelerde bulunan figürinleri anlattık kendi figürinlerimize geçerken katalog ve resimlerin gösterilmesine özen gösterdik. Yukarıda da belirtildiği gibi Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ndeki Tunç Çağı'na ait figürinlerin hepsinin de satın alma yoluyla kazanıldığı için figürlerin özellikle belli bir yerleşimle diğerleri arasındaki stil kritiği değil çevre bölgelerle ilişkiler arandı. Ancak genel olarak eserleri stil özellikleri incelendi Figürinlerin resim, çizim ve kataloglarını da ayrı bölümlerde bir düzen içinde vermeyi uygun bulduk.

Amaç:

Çalışmamızın özellikle figürin ve idollerin ne amaçla kullanıldıklarının konusunun iyi sorgulanmasıdır. Figürinlerin sadece dini bir anlamları mı vardı? Yoksa oyuncak gibi çok basit birer nesne miydiler sorusuna cevap bulmayı amaç edindik. Neolitik dönemde erkek figürlerinin azlığının yanında kadın figürlerinin oldukça fazla olması kadın figürinlerinin seksüel arzuları geliştiren fetiş objeler ya da çocuk oyuncağı olabilme ihtimali göz ardı edilmemiştir.[4] Eserimiz sadece Tunç Çağı'nı belgeleyen

[4] Bazı bilim adamları paleolik ve neolitik dönemde Avrupa'da yapılmış kadın figürlerinin büyük bir kısmının dinsel içerikli olmadığını aksine fetiş objesi ya da büyü objesi olarak kullanılmış olabileceğini

figürin ve idolleri ele alıyor. O dönemin yaşayış, giyim, aksesuar figürinlerin stil özellikleriyle yapılış amaçları ve dini inançlarını araştırmayı amaç edindik.

Önemi:

Çalışmamızın önemi ise insan veya hayvanı betimleyen plastik betimler hemen hemen her arkeolojik kazıda karşımıza çıkmaktadır. Figürin denilen bu objeler çok genel bir kategori oluşturur. Figürler ışığında bölgenin toplumunun sosyal yaşamını psikolojisini dinsel yaşamını araştırmamızdır.

İnsanlar diğer canlılardan farklı olarak hep bir şekilde kendini yaratanı aramıştır. Henüz ilmin ışık tutamadığı ve tarihin kaydedemediği, o mazinin karanlık devirlerinde insan yaşamı, kendisini yaratanı, meteorolojik olayları, gece ve gündüzün sistematik birbirini takip etmesini görmüş v.b. anlamını çözemediği olayları izlemiş, merak etmiştir. Tanrısını bazen güneşte, bazen yıldızda, bazen denizde, bazen ateşte aramış ve kendi aklınca bulmuş sanarak temsili heykelini yapmış, mabedini inşa etmiştir ve ona tapmıştır İnsanlık en ilkel yaşantısından günümüzdeki teknoloji çağına kadar hiçbir zaman tanrısız kalmamış ve tanrısız yaşamamıştır. Tanrıya inanmadığını sandığı daha doğrusu tanrısını inkâr ettiği zamanlarda bile insan sadece tanrısını değiştirmiştir, yani bir inancı bırakmış başka bir inanca sarılmıştır. Tunç Çağı'nda dönem insanlarının dinsel yaşamları hakkında bir nebze de olsa ışık tutması açısından önemlidir.

öne sürmüşlerdir. Aydıngün 2006, 5–10; Bailey 2005; Haaland 1984; 264-268;Mc Coid ve Mc Dermott 1996,319-326.

BİRİNCİ BÖLÜM: TUNÇ ÇAĞI GENEL ÖZELLİKLERİ

Anadolu'da Tunç Çağı üç evrede incelenir:

Erken Tunç Çağı (M.Ö. 3000- 2500),

Orta Tunç Çağı (M.Ö. 2500–2000),

Geç Tunç Çağı (M.Ö. 2000- 1200).

Anadolu Yarımadası üzerinde Tunç Çağı Doğu, Güneydoğu, Orta Anadolu ve Batı Anadolu olmak üzere dört ayrı tür sergiler.[5] Özellikle Doğu Anadolu Tunç Çağı ayrı bir kimlik taşır. Güneydoğu Anadolu ise büyük ölçüde Mezopotamya'nın etkisindedir.[6]

Kazılarla ortaya çıkarılan küçüklü büyüklü yerleşim yerleri, bu çağ insanlarının, etrafı surlarla çevrili şehirlerde oturduğunu göstermiştir.[7] Bu müstahkem şehirlerin sıkışık yapılardan oluştuğu görülmektedir. Geleneksel Anadolu mimarisini temsil eden taş temelli, kerpiç duvarlı evler, dörtgen veya düzgün olmayan dikdörtgen planlı olup bu odalarda ocak, fırın ve sedir vardır.[8]

Yukarı Menderes vadisinde Beycesultan'daki megaronlar (tek odalı uzun ev tipi), bu özgün yapı tipinin uzun devirler boyunca kullanıldığını[9] ve Orta Anadolu'ya ne şekilde bağlandığını gösteren önemli mimari öğelerdendir.

Geç Kalkolitik'ten Eski Tunç'a geçiş kesintisiz olmuştur.[10] Aradaki kasaba ve köylerde mimarlık eserleri, damga mühürler, idoller, yerli geleneğe bağlı kalarak gelişmesine devam etmiştir. Kalkolitik Çağda olduğu gibi, ziraatçı ve hayvan yetiştirici

[5] Akurgal 1998, 28–34
[6] Abay 2000, 25–33
[7] Akurgal 1998, 13
[8] Saltuk 1997, 227–228
[9] Darga 1992, 27–34
[10] Saltuk 1997,227–228

olan bu devir insanları, bundan başka iki önemli uğraşı da iyi öğrenmişler ve geliştirmişlerdir. Bunlardan biri ticaret, öteki maden işçiliğidir. Ticareti, çeşitli bölgelere yayılmış olan eserler kanıtlamaktadır. Her türlü madenin (Altın, gümüş, bakır, tunç, elekturum ve hatta demir) işlenmesi çok iyi öğrenilmiştir.

Madencilikte döküm ve dövme teknikleri kullanılmıştır. Anadolu'nun değişik yörelerinde ve çoğunluğu mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılmış durumda ele geçen zengin maden buluntuları[11] ile yerleşim alanlarında açığa çıkarılan maden döküm kapları, bu alanda erişilen ileri düzeye tanıklık etmektedir. Eserlerin nicelik ve nitelikleri bu çağ insanının yalnız besin üretme uğraşı içinde olmadığını, sanat ve madencilikle uğraşanların da azımsanmayacak bir düzeye eriştiğini ortaya koymaktadır.

Alacahöyük, [12] Eskiyapar,[13] Kültepe,[14] Mahmatlar,[15] ve Polatlı'da bulunan eserler bunu çok iyi göstermektedir. Bu devirde Orta ve Kuzeydoğu Anadolu'da maden işçiliğinin ziraat kadar önemli olduğu görülmektedir. Maden işleme sanatı, özellikle maden ticareti, bu çağda önem kazanmış ve bu sanatın geliştiği büyük atölyeler doğu ve kuzeydoğuda yer almıştır. Anadolu'da madencilikte bu gelişme olmasaydı, Asur Ticaret Kolonileri Çağındaki ticareti yorumlamak çok daha zor olurdu. Madeni heykellerin üslupları düşünce ürünü şematikse de, maden sanatının gelişimini ve Anadolu halkının sanat yeteneğini göstermesi açısından önemlidir. Böylece sanatı madenci - demirci olan bir sınıfın varlığı düşünülebilir.

[11] Özgüç ve Akok 1973, 34-38
[12] Özgüç ve Akok 1973, 34-38
[13] Ünal 2003, 51
[14] Özgüç 1986, 21-36
[15] Akurgal 1998, 17

1.1.Tunç Çağı'nda Anadolu ve Yakın Çevresi

Bu yeni dönem, önceki çağların tarım hayvancılık, dokumacılık, çömlekçilik gibi buluşlarına, daha güçlü silahların üretilmesine, daha ince süs eşyalarının yapılmasına olanak veren bakır ve kalay alaşımı olan tuncun keşfini eklemiştir. Besin üretimi alanında olduğu gibi, metal işleme alanında da teknolojik gelişmeler her bölgede eş zamanlı olarak yaşanmamıştır. Tunç Çağına Anadolu'da M.Ö. 3000, Girit, Ege Adaları ve Yunanistan'da M.Ö. 2500, Avrupa'da ise M.Ö. 2000 yıllarında ulaşılabilmiştir. Anadolu'da M.Ö. 3000–1200 yılları arasında ele alınan Tunç Çağı kazılarında bulunan çanak çömleğin yapısına, üretimde ve mimaride kullanılan teknolojinin düzeyine göre Erken, Orta ve Geç Tunç olmak üzere üç evrede incelenir.

Erken Tunç I, II, III olarak incelenen bu evrenin ilk döneminde daha çok, Kalkolitik dönemin tarıma dayalı köy kültürü sürdürülmektedir. Bronz alet kullanımı çok yaygın değildir. Mezopotamya ve Mısır'da M.Ö. 4. binin sonlarından itibaren yazının kullanılmasına rağmen Anadolu henüz bu aşamaya ulaşamamıştır. Çömlekçi çarkı da henüz kullanıma girmemiş olmasına rağmen[16] daha gelişmiş koyu renkli ve iyi açkılı seramikler yapılmıştır. Yapılar yine taş temeller üzerine kerpiçten megaron planlı olarak inşa edilmiş olup, bazı yerleşim alanlarının etrafı bir surla çevrilmeye başlanmıştır.[17] Ölüler artık yerleşim alanı dışına (Extramural), ölü armağanlarıyla birlikte ve bacaklar karına çekik (hoker) durumda gömülmektedir.

Çağın inanışlarındaki bir başka özellik de daha çok Batı Anadolu'da rastlanan keman biçimli mermer idollerdir. Ana tanrıça'yı temsil eden bu idoller eski dönemin gerçekçi figürinlerinin aksine tümüyle soyutlaşmışlardır. Bu dönemin en önemli teknolojik buluşu kağnı biçimindeki dört tekerlekli arabadır. Bu evrede Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan en önemli yerleşim yerleri Troia I,[18] Demircihöyük,[19] Semahöyük,[20] Beycesultan,[21] Tarsus,[22] Alişar,[23] Alacahöyük,[24] Karaoğlan,[25] İkiztepe,[26] Kültepe[27] ve Norşuntepe[28] olarak sayılabilir.

[16] Saltuk 1997, 227–228
[17] Özgüç 1986, 1-14
[18] Ünal 2003, 52
[19] Güneri 1986, 77–105

Erken Tunç II, Orta Anadolu'da güçlü beyliklerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Batı Anadolu'daki Troia II'nin yanısıra Kızılırmak batısında, Ankara yakınlarında Karaoğlan,[29] Ahlatlıbel,[30] Etiyokuşu,[31] Polatlı,[32] Kızılırmak doğusunda ise Alişar[33] ve Alacahöyük[34] bu dönemin en önemli yerleşimleri olmuştur.(Ayrıca bkz. resim 1) [35] Bunlar içinde Alacahöyük'ün özel bir yeri vardır. Dönemin sonlarında zengin ve etkin bir beyliğin merkezi gibi görünen Alacahöyük'ün en önemli özelliği Kral Mezarları olarak adlandırılan 13 gömüdür. Yerleşme alanı yamaçlarında bulunan bu mezarlıktaki gömülerin dönemin derebeyleri ve eşlerine ait olduğu düşünülmektedir. Gömülerin kimileri 3-8 m. uzunluğunda, 2-5 m. genişliğinde ve 1m. kadar derinliğinde dikdörtgen planlı çukurlara yapılmıştır.

Erken Tunç II döneminin sonlarında Batı ve Güney Anadolu'da büyük yangın izlerine rastlanmıştır. Birçok yerleşimin ıssızlaşması bu ortak felaketle ilgili görülmektedir. Ayrıca bu felaketlerden sonra ortaya çıkan yerleşme yerlerinin sayısında meydana gelen 1/4 oranındaki azalma ve yakılıp yıkılan iskân yerlerinin tekrar iskân edilmemesi bu felaketlere birtakım göçebe toplulukların yol açtığını göstermektedir. Aynı dönemde Trakya ve Balkanlar'da meydana gelen ıssızlaşma bu toplulukların Balkanlar üzerinden gelen Hint-Avrupa kökenli Luviler'in olabileceklerini göstermektedir.

---

[20] Harmankaya 2002, 5
[21] Lloyd ve Melleart 1955, 39–92
[22] Ünal 2003, 52
[23] von der Osten 1937, 78
[24] Koşay ve Akok 1973, 1
[25] Ünal 2003, 52
[26] Bilgi 1983, 49–55
[27] Özgüç 1986, 1-14
[28] Hauptmann 1970, 21–78
[29] Ünal 2003 52
[30] Aynı eser, 52
[31] Aynı eser, 52
[32] Harmankaya 2002, 22
[33] von der Osten 1937, 78
[34] Koşay ve Akok 1973, 1-14
[35] Unat 1949, 30

M.Ö. 2300 yıllarında ortaya çıkan bu felaketten sonra Erken Tunç III evresine gelinir. Yerleşim yerleri önceki dönemin özelliklerini küçük farklarla sürdürmelerine rağmen çoğu küçük birer köy niteliğindedir. Bu dönemde felaketlerden fazla etkilenmeyen Doğu Anadolu'daki Norşuntepe,[36] Korucutepe,[37] Tepecik,[38] Arslantepe[39] gibi nispeten büyük merkezlere İmikuşağı,[40] Köşkerbaba,[41] Pulur,[42] Değirmentepe[43] gibi yeni yerleşimler eklenmiştir.[44] Dikkat çekici bir gelişme görülmeksizin 500-600 yıl kadar yaşayan bu köysel yerleşimler M.Ö. 1700 yıllarında son bulmuştur.

M.Ö. 2. binin başlarında Tunç Çağının orta dönemine girilir. Orta Tunç Çağının en belirgin özelliği Mezopotamya ile başlayan çok sıkı ve iyi örgütlü ticaret ilişkileri ve bunun sonucunda yazının Anadolu'ya girişidir. Buna karşılık Akurgal [45] Hitit'lerin Anadolu'ya geldiklerinde yazıyı beraberlerinde de getirmiş olabileceklerini söylemiştir.

Anadolu ile Mezopotamya ve Kuzey Suriye arasında Aseramik Neolitik Dönemden beri var olan ve obsidyen ticaretine dayanan sistem maden ticaretinin artmasıyla ters yönde işlemeye başlamıştır. Tunç yapımında gerek duyulan kalay Anadolu'da az bulunduğu için Mezopotamya kalayına ihtiyaç duyulmuş ve bu kalayı Anadolu pazarına getirme işini de Asurlu tüccarlar üstlenmişti. Büyük kervanlarla Anadolu'ya gelen tüccarlar, kalayın yanı sıra parfüm, kumaş gibi malları da getiriyor, yerine altın, gümüş ve değerli taşlar götürüyorlardı. Bu ticaret karşılığında yerli beylere vergi de ödüyorlardı.

Asurlular ticaret ağını sağlamlaştırmak amacı ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde KARUM adı verilen ticaret merkezleri kurmuşlardı. Bunların merkezi ve en büyüğü

---

[36] Hauptmann 1970, 21–78
[37] Ertem 1988, 11–13
[38] Esin 1970, 147-148
[39] Greaves ve Helwing 2000, 77–105
[40] Dönmez 2000, 10-15
[41] Greaves ve Helwing 2000, 77–105
[42] Koşay 1976, 2-7
[43] Demirci ve Melikoğlu 1989, 41–45
[44] Haupmann 1999, 55
[45] Akurgal 1998, 52

Kültepe'deki[46] Kaneş Karumu'dur. Bundan başka Hattuşaş, Alişar,[47] Acemhöyük,[48] Karahöyük gibi yerleşimlerin de aralarında olduğu 9 yerde daha karumlar kurulmuştu.[49] Asur'dan Orta Anadolu'ya uzanan yol üzerinde ise Wabartum denen küçük konaklama birimleri oluşturulmuştu. Tüm bu olaylardan ötürü bu dönem Asur Kolonileri Çağı olarak anılmaktadır.

Bu dönemde Ticaret Kolonileriyle birlikte yazı da anlaşmalardan ticarete, evlenme belgelerinden evlat edinmeye kadar her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Kaneş,[50] Hattuşaş,[51] Alişar[52] ve Karahöyük[53] gibi yerleşmelerde yapılan kazılarda binlerce tabletten oluşan arşivlere rastlanmıştır. Bu tabletler pişmiş kilden yapılmış olup Asur Çivi Yazısıyla yazılmışlardır. Hititler çivi yazısının yanında Hitit Hiyeroglifi denen yazıyı da kullanmışlardır. Hitit hiyeroglifi daha çok Orta ve Güney Anadoluda yaygındır. Hitit Büyük Krallığı Döneminde Batı Anadolu'ya değin yayılmıştı. Bu yazı türü kamuoyuna hitaben yazıtlarda kullanılıyordu.[54]

Dönemin ikinci büyük gelişmesi çömlekçi çarkının tüm Anadolu'da yayılmasıdır. Çarkın kullanımıyla birlikte çok değişik formlarda kaplar yapılmaya başlanmıştır. Kalkolitik dönemde görülmeye başlanan insan ve hayvan şeklindeki kaplar en favori kap formlarını oluşturmaktadır. Her ne kadar Anadolu'nun eski gelenekleri sürdürülse bile ticaretle birlikte Mezopotamya etkisi kap formlarına da yansımıştır. Mezopotamya'dan gelen diğer bir etki de mühürlerde görülmektedir. Artık Anadolu'nun geleneksel damga mühürlerinin yanı sıra Mezopotamya'dan gelen silindir mühürler de yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Koloni Çağı'nın sonlarında Kültepe Karum'u Orta Anadolu'nun birçok yeriyle birlikte M.Ö. 1725 yıllarında bir yangınla son bulmuştur. Olasılıkla yerli beyler arasındaki çekişmelerden kaynaklanan bu olaylardan sonra Hitit Devleti belirmeye başlamıştır.

---

[46] Özgüç 1986, 1-14
[47] von der Osten 1937, 78
[48] Öztan 2001, 119–129
[49] Saltuk 1997, 227–228
[50] Özgüç 1986,15-19
[51] Seher 2003, 105–113
[52] von der Osten 1937, 78
[53] Güneri 1987, 77–105
[54] Akurgal 1998, 52

Hitit tarihinin son dönemi aynı zamanda Tunç Çağının da sonu olmuştur. M.Ö. 1400 yıllarında Hitit Devleti I.Şuppiluliuma önderliğinde imparatorluk haline gelmiştir.[55] Sınırların Suriye'ye değin genişlemesi üzerine bu ülke üzerinde çıkarları olan Mısırlılarla ilişkiler gerilmiş, sonunda Muwatalli zamanında Mısır Firavunu II.Ramses ile Suriye egemenliği için Kadeş savaşı yapılmıştır[56] (M.Ö. 1296). Her iki tarafın da birbirine belirgin bir üstünlük sağlayamaması üzerine M.Ö. 1280 de ünlü Kadeş Barışı imzalanmıştır. Fakat Kadeş savaşının yarattığı yıpranma kolay kolay tamir edilemez ve III.Hattuşili ve IV.Tudhaliya gibi son güçlü krallardan sonra imparatorluk hızla çökmeye başlamıştır. Bu devirde Anadolu'da büyük bir kuraklık ve kıtlığın yaşanması bu çöküşü hızlandıran etkenlerdendir. Sonunda başkent Hattuşaş, M.Ö. 1200 yıllarında Karadeniz dağlarından gelen Kaşkalar tarafından yakılıp yıkılmış ve Hitit İmparatorluğu sona ermiştir.

İmparatorluk Çağı kültürü hemen hemen her yönüyle Eski Hitit kültürünün devamıdır.[57] Ancak bu dönemde gerek mimarlık gerekse betimleme sanatında imparatorluğa yakışan eserler ortaya konmuştur. Özellikle başkent Hattuşaş imparatorluğun tüm görkemini yansıtmaktadır[58]. Özellikle IV Tudhaliya döneminde başkentte toplanan tapınaklarla, Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı mimarisi ve kabartmaları ile dikkat çekicidir. Yine bu dönemde İmparatorluğun dört bir yanı kaya kabartmaları ile bezenmiştir. Ele geçirdikleri ülkelerin tüm tanrılarını kabul etmelerinden dolayı çok tanrılı bir dine sahip olan Hititler bu kaya kabarmalarında daha çok dinsel sahneleri işlemişlerdir. Bu dönemde çivi yazısı resmi yazışmalarda, Hiyeroglif ise kaya kabartmalarında kullanılmıştır. İmparatorluk döneminde Hitit seramiği hem teknik hem de form yönünden oldukça gerilemiştir. Hayvan şeklindeki kap yapımı ise devam etmektedir.[59]

---

[55] Şuppiluliuma yasaları çiğneyerek iş başına gelmiş olmakla beraber Hitit Tarihinin en güçlü komutanı ve en başarılı devlet adamı olmuştur. Otuz yıllık idaresi altında Hitit Ülkesi en parlak dönemini yaşamıştır. (Akurgal 1998, 36–110)
[56] Ünal 2003, 51
[57] Darga 1992, 26
[58] Akurgal 1998, .36–110
[59] Darga 1992, 41–45 res. 18–25

Eski Tunç Çağındaki Anadolu uygarlığının eriştiği üst düzeye tanıklık eden bir merkez Alacahöyük'tür.[60] Burada keşfedilen zengin mezarlar, taş duvarlarla çevrili birer dikdörtgen oda biçimindedir. Ölü, dizlerini karnına çekmiş durumda (hoker) armağanlarıyla mezarın ortasında yerleştirilmiş, üzeri ağaç hatıllarla örtülmüştür. Onun da üzerine toprak serilerek düz dam şeklinde sıvanmış ve bir ölü evi oluşturulmuştur.

Akurgal,[61] Alacahöyük'te açığa çıkarılan bir mezar odasını şöyle anlatır. " Bir başka gömütte bir kadın yatıyordu; sağ yanı üzerinde hocker durumunda yatan iskeletin başı batıya, yüzü güneye dönüktü. Başını süsleyen diadem hala yerinde duruyordu. Boynunda altından ve mercandan kolyeler takılıydı. Göğsünde altın bir fibula vardı. İskeletin solunda, göğsü hizasında biri gümüşten, ötekisi tunçtan olmak üzere iki idol, ayrıca ikisi de altın kulplu olan bir gümüş kaşık ile bir gümüş iğ, bir altın tas, altından ve gümüşten birer bilezik ve altın kakmalı gümüş kap küme halinde yığılı idi. Biraz ötede dört tane tunçtan güneş kursu, mezarın güney batısında ise elektron kakmalı tunçtan boğa heykelciği ve daha bir çok altından gümüşten ve ikisinin karışımı olan elektrondan sanat eserleri yerde seriliydi."

[60] Özgüç ve Akok 1973, 2
[61] Akurgal 1998, 28–34

Gömü töreninde kurban edilen boğa başları ve bacakları damın üzerine bırakılmıştır. Koyun ve keçi de kurbanlar arasındadır. Bu kurbanlar ölü yemeği ile ilgili görülmektedir. Sahibinin bekçisi olarak düşünülen köpek mezarın başına bırakılmıştır. Mezarların kısa ömürlü olmadığı, iki üç kuşak Anadolu'nun bu bölgelerine hakim olmuş prensler tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu mezarlar değişik yapı katlarına aittir. Ölü hediyelerinin çoğunluğunu altın, gümüş, elektron ve tunç eşyalar oluşturur. Kehribar, akik, kaya kristali, demir ve pişmiş toprak olanlar da görülür. Mezarlara bırakılan hediyeler, diadem, gerdanlık, iğne, bilezik, toka, küpe gibi süs eşyaları ile kaplar yanında tunçtan ve altından silahlar, dinsel amaçla kullanılan güneş kursları, geyik ve boğa heykelleri, tanrıça heykelcikleri, sistrumlar eşsiz sanat eserleridir.

Tokat yakınlarındaki Horoztepe'de[62] bulunan eserler Alacahöyük[63]'tekiler gibi bu devirdeki beylerin zenginliğini, kuzey bölgelerinin madencilikte eriştiği seviyenin yüksekliğini kanıtlamaktadır. Eskiyapar,[64] Mahmatlar[65] buluntuları hem yapıldıkları malzeme, hem türleri, hem anlamları bakımından bu düşünceyi doğrulamaktadır. Madeni kapların, idollerin, silahlardan bazılarının topraktan, taştan ve daha değersiz madenlerden yapılmış olan benzerleri hemen hemen her yerleşme yerinde bulunabilmektedir.

Eskiyapar kazıları, Eski Tunç Çağında bu tür zengin eserlerin Orta Anadolu'da yalnız mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılmadığını, evlerde de gömü olarak bulunduğunu göstermiştir.

Orta ve Kuzey Anadolu'da tunçtan mızrak uçları ilk defa bu devirde görülmektedir. Baltaların bazı tipleri ile birlikte, bu silahların Mezopotamya ve Suriye silah tiplerine benzerlik göstermesi dikkati çekmektedir. Alacahöyük,[66] Alişar,[67]

---

[62] Özgüç ve Akok 1958
[63] Koşay ve Akok 1973, 6-54
[64] Raci Temizer'in kazdığı Eski Yapar'da da bu döneme ait güzel eserler ele geçmiştir bunlar şu an Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenmektedir.
[65] Akurgal 1998, 17
[66] Koşay ve.Akok 1973, 6-54
[67] von der Osten 1937, 78

Mahmatlar,[68] Kültepe[69] ve Dündartepe'ye[70] kadar bunu izlemek mümkündür. Samsun yakınlarındaki İkiztepe kazılarından ele geçen silah tipleri de bu çağın maden sanatına ışık tutan örnekler vermektedir.

Alacahöyük[71] ve Horoztepe mezarları Hatti krallarına, oradaki medeniyet ve sanat eserleri de Hatti'lere (o zamanki yerli halka) aittir. Alacahöyük gömütlerinde gün ışığına çıkan güneş kurslarındaki bezemelerin üslubu Anadolu Hatti karakterindedir.[72] Buralarda bulunmuş olan bronz veya bronz üstüne kaplama elekturum süslü boğa veya geyik heykelleri, güneş ve ışınlarının bir arada görüldüğü güneş kursları, güneş kursunun ortasında görülen boğa ve geyik heykelciklerinin dini anlamları olduğu kesindir.[73]

Yine aynı şekilde güneşin alt kenarından iki tarafa yükselen boğa boynuzları ile süslü güneş kursları, kadını, bereketin sembolü olan ana tanrıçayı temsil eden kadın heykelcikleri, elekturumdan yapılmış başı altın kaplamalı Hasanoğlan heykelciği[74] (Resim 5) çocuğunu emziren tunçtan Horoztepe heykelciği[75](Resim 6) ve sistrumların da dini anlamları aynıdır. Bazı tanrı tipleri ve tanrı sembolleri bu çağda belirmeye başlamış olduğu gibi, sistrumların üzerine tüneyen kartal, sonraları çok sevilen bir motif olacaktır. Bunlar Asur Ticaret Kolonileri ve Hitit Çağında görülen güneş, geyik ve boğa kültünün, ana tanrıçanın ilk örnekleridir.

Eski Tunç Çağındaki çanak - çömlek elde yapılmış, tek renkli ve pek azı da boya ile süslenmiştir. Boyalı kaplar daha çok kırmızı ve açık zemin üzerine koyu renklerle süslüdür. Gerek kazıma ve gerekse boya ile süslü kaplarda motifler daima geometriktir. Çanak - çömleğin ana tipleri gaga ağızlı testiler, emzikli çaydanlıklar, siyah perdahlı üzeri yiv ve kabartmalarla geometrik süslü, geniş karınlı çömlekler, tek kulplu kâse ve fincanlar, çift kulplu vazolar, insan yüzlü testilerdir.

---

[68] Akurgal 1998, 17
[69] Özgüç 1986, 70-71
[70] Harmankaya 2002, 14
[71] Koşay ve .Akok 1973, 6-54
[72] Akurgal 1998, 22
[73] Darga 1992, 42
[74] Akurgal 1998, 31
[75] Akurgal 1998 32

Eski Tunç Çağında pişmiş topraktan kap şekillerinin basit olmasının nedeni, bu devirde madeni kapların çok artmış olmasındandır. Devrin son evresinde madeni örnekleri taklit ederek yapılan gaga ağızlı testilerin, sepetkulplu çaydanlıkların, keskin köşeli fincanların ve vazoların sayıları çok artmıştır. Bu kap şekillerinin birçoğu daha sonraki çağlarda görülen Hitit kap şekillerinin ilk örnekleridir.

Orta Anadolu, Eski Tunç Çağı'nın son evresinde Batı Anadolu ile ticaret ilişkileri kurmuştur. Bu çağda Troia bölgesine özgü kap şekilleri, kıymetli madenlerden yapılmış süs eşyaları, İç Anadolu üzerinden Güneydoğu Anadolu'ya uzanan bölgedeki önemli merkezlere (Beycesultan,[76] Polatlı,[77] Karaoğlan,[78] Alişar,[79] Kültepe,[80] Gözlükule,[81] Gedikli[82]) erişmiştir. Bunlar II. Troia kültürünün etki alanını göstermesi bakımından ilginçtir. Stilize insan yüzü bezekli kaplarla, Yortan tipindeki siyah renkli el yapısı kaplar, bu çağdaki Batı Anadolu'nun yaygın seramiğinin Ankara çevresine kadar eriştiğini gösterir.

Eski Tunç Çağının son evresinde İç Anadolu'da elde yapılmış tek renkli seramiğin yanında çarkta yapılmış kaplar da görülmeye başlamıştır. Orta Tunç Çağına ait en önemli icat çömlekçi çarkının bulunmasıdır.[83]Ayrıca, arkeoloji edebiyatında geçiş dönemi "Intermediate" ve "Alişar III" olarak anılan, boya bezekli, el yapısı seramik türü ortaya çıkmıştır. Bu kültürün temsilcileri, İç Anadolu'nun güney yöresinde yoğun olarak izlenmektedir.

Keman biçimli, pişmiş toprak, bronz, gümüş ve çeşitli taşlardan yapılan heykelcikler (idoller), Cilalı Taş Çağı ve Maden - Taş Çağı ana tanrıça heykelciklerinin yeni şekilleridir. Güney - İç Anadolu Bölgesinde Eski Tunç Çağının son evresinde, boyalı çanak - çömlekle bir arada bulunan ve bugüne kadar yalnız Kültepe'de ele geçen eser grubu da, çoğunlukla kutsal yerlere ve mezarlara bırakılan, su mermerinden

[76] Lloyd ve Melleart 1955, 39–92
[77] Harmankaya 2002, 22
[78] Ünal 2003, 51
[79] von der Osten 1937, 78
[80] Özgüç 1986, 49-54
[81] Harmankaya 2002, 5
[82] Güneri 1987, 77–105
[83] Akurgal 1998, 12

(alabaster) yapılmış, yuvarlak gövdeli, bir - dört boyunlu, başları olan heykelciklerdir. Gövdeleri tek merkezli dairelerle ve geometrik motiflerle süslü olup, çoğunun çıplak olarak işlendiği görülmektedir.

Bazılarının gövdeleri üstünde daha küçük kabartmalara ve özellikle aslan, insan tasvirlerine rastlanmaktadır. (Resim 4) Çapları 5 – 30 cm. arasında değişen bu eserler bereket tanrıçasını betimlemektedir. Kurs vücutlu olan bu idollerin yanında, tahtlarında oturan, göğüslerini tutan ve doğal bir biçimde betimlenen çıplak kadın heykelcikleri de bulunmuş olup, bunlar daima alabasterden yapılmışlardır. Bunların arasında çok doğal bir şekilde ifade edilenleri ve kısa zamanda büyük gelişme gösterenleri de vardır. Kültepe'ye özgü olan bu eserlerin Anadolu üslubunun oluşmasında ve din tarihinin belli bir evresinin aydınlatılmasında yardımı olmaktadır. Eski Tunç Çağı çanak - çömleği ile özellikle boyalı çanak - çömlekle bir arada ve İ. Ö. III. binin son iki yüzyılında yapılmışlardır.

Eski Tunç Çağında da, Neolitik Çağdan beri Anadolu'nun geleneksel mühür biçimi olan damga mühürler kullanılmıştır. Pişmiş topraktan yapılanların yanında taş malzeme de görülür. Maden kullanılmış olmasına karşın çok fazla değildir. Damga mühürlerin bu çağda boyları ve motifleri küçülmüştür. Mühür yüzleri dışbükey olup üzerlerine geometrik desenler çizilerek yapılmıştır. Yatay ip delikli, ilmek kulplar devam etmektedir. Bu dönemde mühürler, mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılmaya başlanmış ve dönemin başından itibaren baskıları da ortaya çıkmıştır. Ahlatlıbel, Karaoğlan, Karayavşan mühürleri birbirinin aynıdır. Anadolu'nun güneyinde ele geçen mühürler de Mezopotamya etkilerine açık kalmıştır.

Bu dönemde Anadolu'da eğirme ve dokumacılığın çok ilerlediğini gösteren ve elimizde bol örnekleri olan buluntular ise, genellikle süslü olan ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları ve kirmenlerdir.

Güneydoğu ve Güney Anadolu'da Burhan Höyük,[84] Kurban Höyük,[85] Harran,[86] Amik Ovası,[87] Yumuk Tepe,[88] Gözlükule[89] gibi pek çok merkezde başta pişmiş toprak olmak üzere taş, mermer, maden, kemik gibi malzemelerden üç boyutlu heykelcik, stilize figürin yada çok soyut idol görünümlü kadın betimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk Tunç Çağında kadın bedenlerinin neolitik ve kalkolitik çağların şişman etli butlu kadınları yerine yassı ancak ince bedenli figürin ve idollerden oluşur.[90]

Kadınların neden inceldiği sorusuna birkaç cevap verilmiştir[91]. Birincisi ideal tiplerin model olarak kullanılması yeni dönemin güzel görünümlü kadınlarını ana tanrıça modeli olarak kullanılmış olabilmesi. İkincisi jeolojik verilerin de desteklediği iklim değişikliği ve yaşama şartlarının zorlaşmasından dolayı yiyecek kıtlığı. Üç ve en akla yatkın olanı ise figürlerin tanrı kavramından uzaklaşarak içerik değiştirmiş olabilmeleridir.

Figürlerin pozisyonları ve yüz ifadeleri, içerik değişikliğini açıkça belirtmektedir. Çoğunlukla ellerini dizlerinin üzerine koymuş oturuyorlar. (Resim 8-9-10)Ayakta ellerini yukarıya kaldırmış biçimde betimlenmiş kadınlar ise yüzdeki ifadenin duyguları vermesi açısından (resim 8) Tunç Çağı öncesindekilerden çok farklıdır. Özellikle Anadolu'nun batısı ile orta kesimlerini bağlayan Bursa- Eskişehir-Isparta- Afyon illerini kapsayan geçiş bölgesinde ele geçen oturur durumdaki kadın heykelcikleri görülmektedir. Bu kadın figürinler ellerini dizlerine koymuş uzun boyunlarını bir kenara bükerek sakin, suskun ve sanki birisini ya da bir topluluğu

[84] Hauptmann 1999, 8–25
[85] Marfoe 1982, 95- 120
[86] Prag 1970, 87-88
[87] Harmankaya 2002, 5
[88] Sevin ve Caneva 1995,27–51
[89] Harmankaya 2002, 93-110
[90] Daha fazla bilgi için bkz. Aydıngün 2006, 31
[91] Umurtak 2002, 106–107

dinleyen ya da ellerini yüzüne kapamış korkmuş, pişman, üzgün bir şekilde ifade edilmişlerdir[92]. (Resim 8–9)

Orta Anadolu'dan bir başka örnek Hasanoğlan Figürini(Resim 5) elleri karnında birleşmiş gövdenin üst kısmında altından çapraz bir bant ile yine ayak bileklerinde, altından yapılmış halhallar ile zengin bir görünümle dikkati çekerken sıradan bir kimlik olmadığını ortaya koymakta bir yandan da suskun saygıyla dinleyen yüz ifadesiyle toplumda yönetici (bir Prenses- Kraliçe) gibi üst hiyerarşik sırada yer alan bir kadının ya da baş rahibenin törensel pozunu andıracak şekilde ifade edilmişlerdir.[93]

[92] Hodder 2003, 129- 140 Belden aşağısı kayıp. Yuvarlak başlı, düz yüzlü, uzun boyunlu, elleriyle yanaklarını tutar durumda figürin parçasıdır. Başta içi bastırılarak çukurlaştırılmış polos ya da fes türü silindirik bir başlık yer almış. Yüzde saç perçemleri ile büyük daireler halinde gözbebeklerinin de işlenmiş olduğu iri gözleri belirtilmiştir. Eller yanaklar üzerine yerleştirilmiş bu haliyle üzüntüden ağlayan ya da korku ve acıdan ya da şaşkınlıktan ötürü ellerini başına koymuş bir kadının duygusal ifadesi içinde gösterilmiştir. Figürinin üzerindeki ayrıntılar kazıma tekniği ile yapılmıştır. Boynundaki kolyeler, göğüslerinin üzerindeki çapraz bantlar, saçlar gözler hep bu teknikle verilmiştir. Göğüs üzerindeki çapraz bantlar Hasanoğlan gümüş heykelcikle aynı olması ilginçtir.

[93] Akurgal 1998, 31

İKİNCİ BÖLÜM: TUNÇ ÇAĞI'NIN PİŞMİŞ TOPRAK FİGÜRİNLERİ

Kullanılan malzemeler daha doğrusu günümüze ulaşabilmiş idoller taş, mermer, pişmiş toprak, kemik, maden, deniz kabuğu gibi malzemelerdir. Kumaş ya da tahta gibi dayanıksız malzemelerden yapılmış olmaları olasıdır. Pişmiş toprak figürinler ve idollerin ana malzemesi bulundukları bölgenin ince kilidir. Çoğunlukla ilkel fırınlarda pişirilerek sertleştirilmiştir. Üzerlerine astar ya da ince bir boya tabakası sürülmüş olan figürin ve idollerin iyi perdahlanarak parlatılanları da bulunmaktadır.

Anadolu'da İlk Tunç Çağı'nda topraktan üretilmiş insan bedenleri diğer malzemeden üretilmiş olanlara göre sayıca daha fazladır. İlk Tunç Çağı'nda pişmiş topraktan üretilmiş figürin ve idollerin üretimi bölgelere göre farklılık göstermektedir. Figürinlerde en yaygın baş biçimi düz yüzlü betimlerdir. Geçiş bölgesi ve Orta Karadeniz örneklerinde görülen bu tür başlarda her iki bölge arasındaki en büyük fark geçiş bölgesi figürinlerinin poloslu olmasıdır. Orta Karadeniz Bölgesi figürinleri ise toplanmış saç biçimleri ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Düz yüzlü figürinlerin Anadolu dışındaki tek örneği Ege Adalarında Midilli Thermi yerleşmesinde görülmektedir.

İdoller yoğun olarak Batı, Güneybatı ve Orta Anadolu'da yoğun olarak üretilmiştir. Yoğun olarak mermer ve kil üretimli bu formlar baş, boyun ve gövdeden oluşan en basit insan yorumlarıdır. Bilim adamları idolleri dikkatle incelediklerinde idollerin, çoğunlukla Tahtta oturarak ya da bağdaş kurarak göğüslerini tutan kadın heykelciklerinin soyutlanmış biçimlerini verdiklerini fark ettiler. Özellikle Kültepe'nin İlk Tunç Çağı II' ye tarihlendirilen erken idollerinin birinin üzerinde görülen

stilizasyon tahtında oturan tanrıçanın tamamen yassılaştırılmış ve detaylarından arındırılmış biçimini vermesi açısından son derece önemlidir.[94]

İdollerde baş, boyun ve gövdeden oluşan yassı bir biçim temel olmasına rağmen baş ve gövde tiplerinde bölgelere göre çeşitlilik gösterirler. Yuvarlak başlar hemen her bölgede görülürken Orta Anadolu Bölgesi'nde biçim değiştirerek incelmiş ve hilal biçimini almıştır. Güneybatı Anadolu'da dörtgen başlı idoller yaygındır.[95]

[94] Aydıngün 2006, 38
[95] Aydıngün 2006, 42-43

2.1.Bölgelere göre figürinler

Bölge terimi kavramsal olarak ilk etapta coğrafi bir anlamı ifade eder. Herhangi bir bölgeden söz edildiğinde ilk olarak coğrafi ölçütleri göz önünde bulundurulmakta, yani fiziksel sınırlara bağlı kalınarak tanımlanmaktadır.[96]

Bu ilk bakışta doğru olsa da bölge aynı zamanda bir sosyal ve politik olgu olarak düşünülmelidir. Sosyal ve politik bir sistem içinde oluşmuş olan ilişkiler ağı ve materyal kültürü, bölgenin tanımlanmasında diğer ölçütleri oluşturur. Günümüzde ülke sınırlarının politik olarak belirlenmesi, bölge kavramının tarihsel bağlarından koparmış ve geçmişte aynı bölge içinde yer alan topraklar bir birinden farklı gelişmelere uğramışlardır. Örneğin, tarihin değişik dönemlerinde Güneydoğu Anadolu'nun bu günkü Suriye sınırları içinde kalan Kuzey Suriye düzlüklerinin aynı böle içinde yer almış olabileceği bir gerçektir.

Arkeolojik açıdan baktığımızda bir bölgeyi tanımlamak için bu günkü sınırların aksine, incelenen dönem içindeki sosyal, ekonomik ve kültürel ölçütlerin dikkate alınması gerektiği görülmektedir. Sosyal ilişkiler ve kültürel ölçütler göz önüne alındığında ise bir bölgeyi belirleyen sınırların oldukça esnek çizilmesi gerektiği anlaşılmaktadır; çünkü kültür etkiye açık bir olgudur. Unutulmaması gereken bir başka olgu ise hangi ölçütler olursa olsun sınırları içinde alt bölgelerinde olabileceğidir. Bu görüşlerden hareketle arkeolojik araştırmalarda materyal kültüründeki benzerlikleri esas alan tanımlamaların her zaman doğru sonuçlar vermeyeceği kanısındadır Eşref Abay.[97]

---

[96] Hetme 1999, 11
[97] Abay 2000, 25–33

Bir bölgeyi asgari ölçülerde doğru tanımlayabilmenin yolu, söz konusu bölgenin sosyo-ekonomik özelliklerini de ortaya koymaktan geçmektedir.

Kuzey ve Orta Batı Anadolu Bölgesi Pişmiş Toprak Figürinleri: İTÇ II'de Gökçeada- Yenibademli ile Troia'nın farklı biçimlerde üretilmiş pişmiş toprak figürin ve idollerini görmekteyiz. Yenibademli örnekleri genellikle yassı idollerdir ve nadiren silindirik biçimliler de ortaya çıkmaktadır. Figürinler değişik yüz şekillerine sahiptir. Bunların yüz detayları kabartma veya çizgilerle belirtilmiştir. Kimi örneklerde başlık zikzak, kare veya nokta ile süslenmiştir.

Geçiş Bölgesi pişmiş toprak figürinleri: Geçiş Bölgesi'nin İTÇ dönemine ait en büyük figürin gurubunu Demircihöyük[98] buluntuları oluşturur. Demircihöyük figürinleri yuvarlak başlı arkaya doğru çıkıntılı olarak düz yüzlü tasarlanmışlardır. Baş arkasındaki çıkıntılar figürinlerin polos ya da sivri külah tarzı başlık giymiş olduklarını ya da saçlarının topuz biçiminde toplanmış olduğunu göstermektedir. Genel olarak, yüzlerde kaş, göz, burun, ağız, diş ve kulak gibi uzuvların hemen hepsinin yer aldığı görülmektedir. Geçiş Bölgesi figürinlerinin gövdelerinin görünümü ise kolları ile göğüslerini ya da karnını tutmakta olup, oturur tarzda betimlenmiştir.

Oturur biçimli kısa bacaklar düzleştirilmiş taban hemen hepsinin ortak özelliğidir. Bu figürinler, Akhisar, Çıkrık, Nurda, Antalya, Emirdağ, İnaz, Kusura, Küllüoba, Banaz, Bozüyük, Şarhöyük ve Kaklık gibi merkezlerde karşımıza çıkmaktadır[99]

Demircihöyük figürinleri dışında Manisa, Akhisar, Afyon, Çıkrık'ta ellerini dizlerinin üzerinde birleştirmiş olmaları ve çömelmiş ya da oturuyor (Resim 9) tarzda olmalarıyla Demircihöyük'teki figürinlerden farklılaşır.

Geçiş Bölgesi'nin figürinleri arasında en değişik yüz ifadesine Bolvadin \ Üçler figürininde rastlanılmaktadır.(Resim 8)

[98] Güneri 1986, 77–105
[99] Bkz. Çıkrık için Göncer 1971, lev. 6,8; Konfman 1979 b: 200,fig.6

Orta Anadolu Bölgesi pişmiş toprak figürinleri: Orta Anadolu'nun pişmiş toprak İTÇ figürinin en erken örnekleri İTÇ I Alişar buluntularıdır[100]. Alişar'da[101] ve Koca höyük[102] ele geçen arkası yassı, önde kuş gagası biçiminde büyük bir burun çıkıntısına sahip üçer küpe delikli figürin başı dikkat çekicidir. Alişar'ın İTÇ II döneminde görülen bu tür kuş yüzlü başlar İTÇ III'te Doğu Anadolu Bölgesinde Tepecik \ Makaraztepe[103] ve İTÇ III – OTÇ 'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Harran'da[104] görülmektedir.(Resim 12)

İTÇ II ve III Dönemine koyulan figürler Ahlatlıbel,[105] Etiyokuşu,[106] Koçumbeli, Karayavşan,[107] Karaoğlan,[108] Alacahöyük,[109] Büyükkaya Alişar,[110] Kültepe Kaniş[111] gibi merkezlerin buluntularıdır.

Orta Karadeniz Bölgesi pişmiş toprak figürinleri: Anadolu'nun kuzeyinde Karadeniz Bölgesinin Samsun Tokat arasındaki höyüklerde ele geçirilmiş olan figürin ve idoller İTÇ I'den itibaren yoğun bir üretim içerisinde olduklarını göstermektedir. İTÇ I ' in Maşathöyük buluntularından ikisi gövdeleri üzerindeki yuvarlak baskı bezekleri ile Orta Anadolu Bölgesinin Alacahöyük idolü ile benzerlik gösterirken gövde biçimleri ile de güneybatı Anadolu'nun keman gövdeli Beycesultan tiplerine benzemektedirler. Maşathöyük'ün silindirik biçimli idolleri ise Ulutepe örnekleri ile paralellik içindedir. Ulutepe örnekleri uzun silindirik gövdeleri ile ayakta durmaktadırlar.[112] Başlarında konik bir külah yer alır. Bir kısımda Kırklareli Kanlı Geçit'te ele geçirilen Kalkolitik Çağ figürlerin düz yüzlü olanları ile Geçiş Bölgesinde

[100] Bıçakçı 2001, 381–390
[101] von der Osten 1937, s.78, fig. 85.
[102] Melleart.1954, fig. 464
[103] Esin 1970, lev.11,4
[104] Prag 1970, 87–88 fg. 9.72
[105] Ünal 2003, 51
[106] Ünal 2003, 51
[107] Güneri 1987, 49–55
[108] Ünal 2003, 51
[109] Koşay ve Akok 1973, 2
[110] Von Der Osten, 1937, 78
[111] Özgüç 1986
[112] Dönmez 2000, 56.

Eskişehir Demircihöyük ve Afyon civarındaki höyüklerden yasal olmayan yollarla çıkarılan figürlerin oval, düz yüzü İkiztepe İTÇ III 'ün düz yüzlü figürinleri ile işleniş açısından benzemektedirler. çok delikli kulaklı figürinler dışında Anadolu Protohistorik merkezlerinde Onun yanında Alişar Dündartepedeki[113] iki örnek ile Güneydoğu Anadolu'da Kurucu Tepe[114] ve İmikuşağı'nın[115] tabakalarında rastlanan İkiztepe figürinlerinin stil açısından benzerlerine rastlanmamıştır. Buna karşın İkiztepe figürin ve idollerin duruş ve yüz ifadeleri açısından benzerleri İTÇ öncesinde Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, Moldova ve Yugoslavya gibi Balkan ülkelerinin Geç Neolitik \ Kalkolitik figürinlerinde[116] ve M.Ö. 2000'de Miken ve Minos kültürleri ile Mezopotamya'nın İştar kültüründe görülmektedir.[117]

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi pişmiş toprak figürinleri: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Coğrafi olarak batıda Amanos dağları, kuzeyde Toros Dağları ile aynı hattı izleyen alçak dağ sıraları ve güneyde Suriye düzlükleri ile sınırlanmış bir bölgedir.[118] Bölge içinden geçen büyük ve küçük ırmaklar bölgenin yaşam damarları olarak görülebilirler. Batı bölümünde kalan bölge Fırat ırmağı ve kollarını oluşturan akarsular ile sulanırken doğu tarafı ise aynı şekilde Dicle ırmağı ve kollarını oluşturan daha küçük boyuttaki sular tarafında verimli topraklar haline getirilmektedir. Bölgede bulunan akarsuların oluşturduğu verimlilik potansiyeli tarihin her döneminde insan topluluklarını bu bölgeye çekmiş ve bölge önemli uygarlıklara beşiklik etmiştir.

Özellikle 1960'lı yıllarda başlayan ve hala devam etmekte olan baraj projeleri kapsamında gerçekleştirilen kurtarma kazıları, bölgenin geçmişinin araştırılmasında önemli katkılarda bulunmuştur ve bölgenin geçmişi ile ilgili veriler gün geçtikçe artmaktadır. Bu gün bölgenin batı kısmını oluşturan Fırat havzasında (Adıyaman, Urfa,

---

[113] Harmankaya 2002, 14

[114] Ertem 1988, 11-13

[115] Sevin ve Köroğlu 1986, 163-179

[116] İkiztepe İTÇ figürin ve idollerinin pişmiş toprak dışındaki kemik ve maden örnekleri de Balkan kültürleri ile akrabalık göstermektedirler. Özellikle Varna'daki Kalkolitik mezarlık alanında ele geçen kemikten ve madenden idoller form olarak İkiztepe'de ele geçen kemik ve maden yüzük biçimli idol \ amulet ve idol biçimli kolye tanelerine (Bilgi 2001, 91, res.45d) çok benzemektedirler. : Ivanov 1978, 51,56

[117] Aydıngün 2006, 54

[118] Bölge terimi kavramsal olarak ilk anlamda coğrafi bir anlamı ifade eder. Yani herhangi bir bölgeden söz edildiğinde ilk olarak oranın fiziksel sınırlara bağlı kalınarak tanımlanmaktadır.

Gaziantep) yapılan kazı çalışmaları ve arkeolojik yüzey araştırmaları sayesinde birçok yeri ortaya koymuşken, bölgenin doğu kısmını oluşturan Dicle ırmağı çevresinde yapılan araştırmalar henüz bu bölgenin tarihsel potansiyelini ve bölgesel karakterini tam anlamı ile ortaya koyacak nitelikte değildir.[119]

Dicle Havzası'nda G. Algaze başkanlığında yürütülen yüzey araştırmalarında Dicle Irmağı çevresinde " Metallic Ware " ve " Karas " türü keramiklerin tespit edildiği çok az sayıda ETÇ yerleşimine rastlanmaktadır. Dicle ırmağının kolları olan Batman Suyu, Garzan Suyu ve Botan Suyu çevresinde ise herhangi bir ETÇ yerleşimine rastlanılmadığından, Geç Kalkolotik Dönem sonunda yerleşimlerin terk edildiği anlaşılmaktadır.[120] Bu durum G. Algaze tarafından bölgede Geç Kalkolotik Dönemde oluşan yeni bir politik düzenleme ile bağlantılı görülmektedir.[121] Bölgenin biraz daha güneyinde yer alan Cizre-Silopi çevresinde yürütülen yüzey araştırmaları sonucu Geç Kalkolitik Dönemden ETÇ'a geçişte bölgede gelişim şablonlarında bir değişiklik olduğunu ve ETÇ'nin ilk yarısında Ninive V türü keramiklerin tespit edildiği, boyutları 0,1 ile 4 hektar arasında değişen köy karakterli yerleşimlerin iskân dokusunu oluşturdukları anlaşılmaktadır.[122] Bölgenin kuzeyinde tespit edilen, M.Ö.3.binin ikinci yarısına tarihlenen "Metallic Ware" türü keramiklerin Cizre- Silopi çevresinde tespit edilememesi Cizre- Silopi çevresinin M.Ö.3.binin son yarısında oldukça seyrek yerleşilmiş olduğuna bağlanmaktadır.[123]

M.Ö. 4 binin son çeyreğinde Güney Mezopotamya'da gelişen Uruk Kültürü'nün Suriye, İran ve Güneydoğu Anadolu'da görülen etkisi M.Ö. 3. binin başında sona erer.[124] Gerek Güneydoğu Anadolu'da, Hacınebi'de[125]gerekse Suriye'de Sheik

[119] Ilısu barak projesi kapsamında bölgede kazıları yürütülen Gre Dimse, Aşağı Salat, Kenan Tepe, Kortik Tepe , Müslüman Tepe, Giricano, Kavşan Tepe, Hakemi Use Tepe, Ziyaret Tepe kazıları için bkz. Tuna ve Öztürk 1999; Tuna et. al.2001; Tuna ve Velibeyoğlu 2002
[120] Algaze et. al.1991, 182
[121] Algaze, G.- Mısır, A. 1994, 153-170
[122] Algaze et. al.1991, 182
[123] Algaze et. al.1991, 182
[124] Abay 2000, 25-33
[125] Stein 2001, 256- 306

Hassan'da[126] yapılan kazılar Güney Mezopotamya'daki Uruk kültürü ile olan ilişkilerin M.Ö. 3600- 3500 yıllarına kadar gittiğini göstermektedir.[127]

Sosyal ve politik açıdan karmaşık bir yapıya sahip olan bu kültürün çevre bölgelere yayılan etkisi ve bu etkinin ortadan kalkması ile ilgili çeşitli açıklama modelleri bulunsa da[128] çevre bölgelerin Uruk sisteminin çöküşünden sonraki gelişim süreçleri ile ilgili tatmin edici bir açıklama henüz bulunmamaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi İTÇ I döneminde yalnızca Arslantepe, Pulur \Sakyol ve Elazığ çevresinde bulunmuş üç idolle temsil edilmektedir.[129] Gövdelerinde çapraz bantların yer aldığı örnekler arasında ayakta durmakta olanlar da vardır. Bölgede İTÇ II 'ye tarihlenen herhangi bir örnek ele geçmemiştir. İTÇ III'te Tepecik \Makaraztepe ve Pulur \ Güzelova'da hem figürin hem de idollerin bir arada üretildiği görülmektedir. İTÇ III – OTÇ rası dönemde İmikuşağında iki idol parçası ve Şemsiyetepe'den çan etekli figürinler yer almaktadır. İmikuşağı[130] idolleri küpe delikli kulakları ve çapraz göğüs bantlarıyla kendi içinde bir birlik içerisindeyken yukarıda da açıklandığı gibi Orta Karadeniz ve Geçiş Bölgesi ile Orta Anadolu Bölgesi idolleri arasında da bağlantılar sunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise İTÇ I ve II'ye tarihlenen pişmiş toprak figürinler ele geçmemiştir.[131] Bölgede ilk örnekler İTÇ II-III döneminde Kurban Höyük'te ayakta durmakta olduğu anlaşılan figürin parçaları üzerinde aplike kolye boya bezek izleri ve sokma noktalı cinsel organ betimleri görülmektedir. İTÇ III' te ise AmukTel Dhahab, Tilmen Höyük ve Burhan Höyük'ten üç idol parçası anılan bölgenin pişmiş toprak örnekleri arasında Dhahab örneği üzerindeki oluk kazımalarla Orta Anadolu idollerini çağrıştırmaktadır. Tilmen Höyük'ün silindirik başlı, uzun boyunlu dörtgen gövdeli yassı idolü ise Suriye'nin M.Ö. 2. binyılının ilk yarısına ait yassı- Suriye tipi idollerinin prototipini teşkil etmektedir. Burhan Höyük idolü ise

[126] Boese 1995
[127] Abay 2000, 25-33
[128] Abay 2000, 25-33
[129] Aydıngün 2006, 5 res.52
[130] Sevin ve Köroğlu 1986, 179
[131] Aydıngün 2006, 54

aplike kolyesi ile Harran'da görülen Suriye etkileri ve ayrıca çan biçimli gövdesi ve üzerindeki boya bezemeleri ile de Doğu Anadolu'da Şemsiyetepe figürininin yassı bir model göstermesi açısından ilginçtir. İTÇ III - OTÇ aralığında ise Harran'da Kuzey Mezopotamya etkili aplike saç, göz ve takılarla bezeli, kuş yüzlü, yassı gövdeli figürinlerin (Resim 12) üretildiği anlaşılmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin batı kesimlerinde kalan ve Anadolu'nun Güneydoğu kıyısında yer alan kesimde İTÇ dönemine ait figürin ve idol veren merkez oldukça azdır Tarsus Gözlükule'den İTÇ I'e tarihlenen iki idol parçasının yanında İTÇ III-OTÇ başında üretilmiş ayakta duran bir figürin ile Yumuktepe'nin idolü bölgenin kısıtlı malzemesini oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DİYARBAKIR ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN TUNÇ ÇAĞINA AİT FİGÜRİNLER

3.1. 1 Numaralı Figürin

Taş malzemeden yapılmış olan eserimiz yassı olarak şekillendirilmiştir. (Resim15–16) Ön yüzde kazıma ile insan yüzü ve gövdesi betimlenmiştir. İri olan gözler dışarı çıkık patlak olarak yapılmıştır. Gözleri daha iyi belirtmek için kabarık olan kısmın ortası biraz kazınmıştır. Burnu büyük, üçgenimsi ve yassıdır. Dolgun yüzlü ve dudakları şişkin verilmiştir. Başının üst kısmında tanrısallığını ifade etmek için öne çıkıntılı üç boynuz belirtilmiştir. Omuzu düşük yuvarlaktır. Baş gövdeden bir boğumla ayrılmıştır. Gövde karemsi şeklinde ve uzuvlar verilmemiştir. Altta öne çıkıntılı ne olduğu anlaşılmayan iki uzuv var. Tüm arka yüz düz olarak yapılmıştır

Eserimizin sadece bir cephesi yontulmuştur. Tahsin Özgüç[132] bu tanrı tasvirlerinin yassı oldukları için cepheden bakmak suretiyle yapıldıkları ve bir yere dayatılarak kullanıldığı söylemektedir.

Figürinin baş kısmı gövdesinin üst kısmından daha iri betimlenmiştir. Alnının üzerinden şakaklara kadar bir yay gibi betim ve bu betimin içinden de üç boynuz işlenmiştir. Nimet Özgüç mühürlerde " Mütekabil Eski Suriye üslubu"[133] olarak tanımladığı Klasik Eski Suriye üslubunda da baş vücudun eşit veya ondan daha iridir, alnından şakağa iki paralel yay çizilmiştir. Dolgun yanak ve boyunla betimlenen başın üçgen burnu vardır. Figürinimizde de benzer ikonografik özelliler görülmesinden dolayı mühürlerdeki betimlemelerin figürinimizle bağlantısı muhtemeldir.

[132] Emre 1971, 82
[133] Özgüç 1968, 97

Tunç çağında tanrıların doğaüstülüklerine atıf yapmak için belki kimi tanrılar boynuzlu olarak betimlenmiştir. Hitit Sanatında Tanrılar başında külahla betimlenir. Bu külahlarda yer alan boynuzların sayısı o tanrının önemine işaret eder.[134] Boynuz ne kadar çoksa o tanrı o kadar önemlidir. İştar ve on iki tanrıda birer boynuz, gök tanrısında on boynuz vardır. Babil Sanatından esinlenerek geliştirilmiş boynuzlarla süslü külahlar Hitit Sanatında yeni bir anlam kazanmıştır.[135] Bir tür rütbe işareti olmuştur. Küçük tanrıların sivri külahlarında boynuz sayısı az; büyük tanrılarda ise çoktur. Örneğin İştar[136] ve 12 on iki tanrının her birinde[137] birer boynuz; Hattuşa'nın gök tanrısında yalnız ön cephede olmak üzere beş[138] Hatti Ülkesinin Gök Tanrısı'nda ise külahın ön ve arka yüzlerinde beşer tane olmak üzere on boynuz[139] bulunmaktadır.

Mezopotamya'da [140] Tello'da oturmuş vaziyetteki tanrının başlığında sağlı sollu olmak üzere toplam 8 boynuz var. Bu şekilde tanrı betimi mühürlerde, stellerde ve heykellerde görmek mümkündür. Ur'da[141] Susa'da[142] yine aynı şekilde tanrı ikonografisi mevcuttur.

(Resim 15)'de Fırtına Tanrısı'nın boynuzlarla süslü bir ikonografisinde de görüldüğü gibi boynuzlar bir gücün ve tanrısallığın sembolüdür.[143]

Tunç Çağından sonra da boynuz kutsallıkla eşdeğer görülmüştür. Yine bununla ilgili tanrı ikonografileri Van ilimizde Yukarı Anzaf Kalesi'nde bulunmaktadır. Yukarı Anzaf Kalesi aynı zamanda Urartu Krallığının en önemli kült merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Krallığın ulusal tanrısı Haldi adına yaptırılan eski kare planlı tapınak, Yukarı Anzaf Kalesinde bulunmaktadır. Tanrı Haldi'ye adanan tapınağın içinde bir bronz kalkan bulunmuştur. Bronz kalkan parçası üzerindeki çizimler Tanrı Teişeba (Hava Tanrısı) Tanrı Şivini (Güneş Tanrısı), Hutuini (Kavga Tanrısı), Yukarı Anzaf

---

[134] Akurgal 1998, 128
[135] Akurgal 1998, 128
[136] Akurgal 1998 (Şek. 418)
[137]Akurgal 1998 (Şek.424)
[138] Akurgal 1998 (Şek.420 no: 41)
[139] Akurgal 1998 (Şek.420 no: 42)
[140] Parrot 1960, 238, fig.292
[141] Ur Nammu Stelindeki bir libasyon sahnesinde tanrının betimi için bkz. Parrot 1960, .228 res.281
[142] Naram Sin Steli Bkz. Parrot 1960, 176 fig. 213
[143] Darga 1992, 190,res.193

kalesinde Tanrı Haldiye adanan tapınakta bulunan bronz kalkan parçası, tanrıların ikonografisini göstermesi açısından önemlidir. Tunç Çağı sonrası da boynuz bir süre kutsallığını korumuştur.(Resim 17)[144]

[144] Çizim Belli 1996,fig:17

3. 1. 2 Numaralı Figürin

Turuncu renk hamurlu kilden üretilen geyik figürinimizin yüzü sivridir.(Resim 17) Eser kısa gövdeli ve kısa küt ayaklıdır. Boynuzlarının bir bölümü, çenesi, üç ayağının uçları ve kuyruğu kırık ve eksiktir. Bir ayağı da yapıştırılmıştır. Ayakta durmaktadır. Gözleri ince oyuk şeklinde belirtilmiştir.

Ustalıkla şekil verilmiş pişmiş toprak hayvan heykelleri bu çağın özgün yapıtlarıdır. Kuşkusuz bu heykeller dinsel törenlerde kullanılmak için yapılmışlardır. Hitit Sanatı'nda da yaygın olarak görülmektedir. Burada genellikle Asur Koloni Çağı'nın özelliklerinin biçem farkı ile devam ettiği belirgindir.[145]

Hayvan figürinlerine Hititlerde Alişar, Alacahöyük, Boğazköy ve İnandık Kazılarında hayvan heykelleri rastlanılmıştır.[146]Tanrılar kimi zaman kutsal hayvanlar şeklinde ifade edildiğini birçok yerde görüyoruz.[147] Mesela gök tanrısının en önemli sembolü boğadır. Boğa orta Tunç Çağında Gök Tanrısının kendisiydi[148] Hatti Dini Eski Tunç Çağı'nın theriomorph ya da zoomorph denilen hayvan biçimli tanrı inanışı yerine insan kılıklı inanca sahipti. Hititler Hatti'lerin etkisi ile anthropomorph, insan kılıklı tanrı inancına geçtiklerinde hangi tanrıyı kastettiklerini anlatmak için her insan kılıklı tanrıyı onun hayvan biçimli karşılığıyla tasvir ediyorlardı. Bu durum boğanın tek başına Gök Tanrısını temsil ettiğini göstermektedir.[149] Nitekim Alacahöyük'teki bir kabartmada[150] büyük Kral eşi Kraliçe ile birlikte hem bir sunak şekilli fetiş hem de bir boğa tasviri önünde dini bir ritüel gerçekleştirmektedirler.

---

[145] Darga 1992, 42
[146] Darga 1992, 42
[147] Ahmet Ünal (Ünal 2003, 74)' a göre başlangıçta tanrılar hayvan şeklinde tasavvur edilirken,sonraları insan şeklinde, tek tanrılı dinlerden bazılarında ise soyut olarak tasavvur edilmeye başlanmıştır. İlahi güçleri temsil eden hayvanlar arasında boğa, yaban domuzu, pars ve geyik en başta gelir.
[148] Akurgal 1998, 121
[149] Aynı eser.
[150] Darga 1992, 134, res.138

Hepat Yazılıkaya'da[151] bir panter üzerinde durur. Ancak Hitit metinlerindeki tanrı tasvirlerinde panterin herhangi bir tanrının simgesi olarak gözüktüğüne rastlanmamıştır. Buna karşılık daha Yeni Tunç Çağı'nda büyük tanrıçanın iki leopar arasında oturduğunu görüyoruz. Bunun gibi geyik de bu sayılan hayvanlar gibi kutsaldır.

[151] Akurgal 1998, 122, res. 25

3.1. 3 Numaralı Figürin

4\10\99 Envanter Numaralı Figürin turuncu renkli hamurludur.(Resim 18-19) Son derece stilize insan figürinidir. Yüzü bir kuşun yüzünü andırmaktadır. Burun ve kulaklar abartılı büyük yapılmıştır Başta serpuşun ucu öne devrik olarak yapılmıştır. Kollar iki yana çıkıntılı ve aşağı doğru eğim verilmiştir adeta bir kuşun kanatları gibi görünmektedir. Ayaklar verilmemiş, gövde üçgen şekilde belirtilip, altı düzleştirilerek düzgün olmayan yuvarlak kaide oluşturulmuştur. Figürinin üzerinde giysiyi belirtecek herhangi bir bezek yapılmamıştır. Yer yer kalker kaplıdır.

Orta Anadolu'da figürinimize betimleme açısında yakınlık gösteren pişmiş toprak İTÇ figürinin en erken örnekleri İTÇ I Alişar buluntularıdır[152]. Alişar'da[153] ve Koca höyük[154] ele geçen arkası yassı, önde kuş gagası biçiminde büyük bir burun çıkıntısına sahip üçer küpe delikli figürin başı dikkat çekicidir. Alişar'ın İTÇ II döneminde görülen bu tür kuş yüzlü başlar İTÇ III'te Doğu Anadolu Bölgesinde Tepecik \ Makaraztepe[155] ve İTÇ III – OTÇ 'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Harran'da[156]görülmektedir.

İTÇ III - OTÇ aralığında ise Harran'da Kuzey Mezopotamya etkili aplike saç, göz ve takılarla bezeli, kuş yüzlü, yassı gövdeli figürinlerin (Resim 12) üretildiği biliniyor. Ancak adı geçen eserler kadın figürinidir. Fakat eserimizin giydiği Pilos[157] türü başlıktan ötürü ve kadınlığı simgeleyecek herhangi bir uzuv belirtilmediği için bir erkek figürini de olabileceğini düşündük.

---

[152] Bıçakçı 2001, 381–390
[153] von der Osten 1937, s.78, fig. 85.
[154] Melleart 1954, fig. 464
[155] Esin 1970, lev.11,4
[156] Prag 1970, 87–88 fg. 9.72
[157] Pilos'un kelime anlamı için Bkz. Saltuk 1997, 142, lev.XLI.

Seirenler[158], Harpyalar[159] ve Zümrüd ü Anka Kuşu gibi mitsel yaratıklar ölümle ilişkilidir.[160] Antik Yunan Mitolojisinde ruhlarla hep kuşları ilişkilendirmişlerdir. Zümrüd ü Anka'da yine aynı şekilde kendini küllerinden yeniden yaratabilen bir yaratıktır. Bu yüzden de figürinimizin de ölümle ilgili bir inanış sonucu şekillendirildiğini düşünmekteyiz.

Figürinimiz gövdeden aşağı daralıp yuvarlak bir kaideyle ayakta kalabilmektedir. Figürün ayakları betimlenmemiştir. Benzer ikonografik özellik İkiztepe Kazılarında açığa çıkmış İTÇ ye tarihlenen figürinlerde görülmektedir. [161]

[158] İlkin Odysseia'da sözü geçen deniz kızlarıdır. Seslerini duyanları büyüleyip ölümlerine neden oldukları efsanede geçmektedir. Seirenler, kadın gövdeli**,** kuş kanatlı ve güzel sesli olarak tanımlanır**.**
[159] Adları "kapıp kaçanlar" anlamına gelen Harpya'lar, kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı kuşlardır. Harpya'lar çocukları kaçırırlar ve ölülerin ruhlarını Hades'e götürürler diye bir inanç vardı.
[160] Erhat 1997,122
[161] Bilgi 1995, 157-168 res.9-10-15

3.1. 4 Numaralı Figürin

Eser kiremit renk hamurlu belden yukarısı betimlenmiş bir kadın idolüdür.(Resim 20-21) Yüzü ortadan kocaman bir burunla ikiye bölünmüş, gözler kabarık çizgili ve çekiktir. Bukleler ile saç önden çeneye kadar uzanmakta arkada ise saç örgüsü sırta uzanmaktadır. Öndeki saç buklelerinin arkasında bir sıra yuvarlak yassı pullarla süslenmiştir. Kollar çıkıntı halinde iki yana uzanmıştır. Boynun ortasında bir çıkıntı yumru vardır. Onun altında ise bir dikey kabartının iki yanında iki kabartı pul vardır. Bu betim (Resim 20) Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Hacınebi Tepede[162] ve Zeytinlibahçe'de[163] kireç taşından yapılmış Orta Uruk Dönemi'ne tarihlenen göz idolü (Resim 22) ve Tel Brak göz idolünün betimini andırmaktadır.[164]

Göğüs üzerinde ikisi sık aralıklarla ufak çizgiler ile; en alttaki ise derin ve biraz daha geniş aralıklarla nokta şeklinde oluşturulan kolyesi mevcuttur. Göbek deliği belirtilmiştir. Belindeki kemer kazıma çizgi olarak gösterilmiş olması İlk Tunç Çağı özelliğidir. Bunun yanında saçlarının arkaya düşen kısmında çizgilerle saçın belirtilmesine özen gösterilmiştir.

Gözler badem şeklinde iri ve kabarık verilmiştir. Arası kazıma şeklinde oyulmuştur. Bu stil özelliğiyle Bağdat müzesinde sergilenen idolle ilişkilidir.[165] Burun ve ön saçının ucunda aşınma vardır. Büyük bölümü ince kalker kaplıdır.

[162] Graves ve diğerleri 2000, 77-105
[163] Alvaro ve diğerleri 2004, 191-213
[164] Aydıngün 2006, 24, res. 20
[165] Parrot 1960, XV. Lev.b.

3.1. 5 Numaralı Figürin

Eser devetüyü renk hamurlu kilden üretilmiştir.(Resim 23-24) Her ne kadar eserin yüzü tahrip olmuşsa da bütün olarak iyi korunmuştur. Sağ kulağı tahrip olmuştur. Sol kulağından ise kulakların oldukça abartılı verildiğini anlıyoruz. Yukarıda da bahsettiğimiz Tunç-Hatti Sanatı ait M.Ö. 2100-2000 tarihlenen ve şu an Ankara. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen Horoztepe figürini diye bilinen (Resim 6)'daki çocuğunu emziren kadın figürini, bu bağlamda yapıtımızla yakın özellik göstermektedir.

Saçlar arkaya doğru taranmıştır. Saçların betimi dikey kazıma yoluyla yapılmıştır. Eserin ön cephesinde kollar dirsekten bükülmüş yukarıya doğru kaldırılmıştır. Dua eder gibi dini bir ritüel içerisindeymiş gibi bir pozisyondadır. Bu duruş pozisyonunda Halep Müzesinde sergilenmekte olan figürinler vardır.[166] Yine aynı şekilde Amerika birleşik devletlerinde özel bir koleksiyonda bulunan Kültepe Tipi idolünün gövde parçaları üzerinde yer alan dua eder biçimli üç insan figürini kabartması[167] görülmeye değerdir.

Eserin yandan görüntüsüne bakıldığı zaman başında başlık olmadığı saçların ortadan ikiye ayrıldığı saç telleri adeta belirtilmeye çalışıldığı görülmektedir. Eller dua eder pozisyonunda olduğu gibi açık ve yukarıya doğrudur. Giysi ön tarafta pek belirgin olmasa da eserin arka cephesinde en azından belinde bir kemer olduğu görülmektedir. Eserin ön ve arka cephesinde ise noktalama şeklinde betimlemeler yapılmıştır. Eserin belden aşağısı yoktur. Sadece bele kadar betimlenen eserin kaidesi de yoktur.

Figürin ya da idoller üzerinde en çok görülen uzuvlar kaş, göz, burun, göğüsler ve cinsel organdır. Erken kalkolitik devirde kısmen stilize edilmeye başlayan figürler geç kalkolitikte artan derecede stilize edildiği [168] Eski Tunç Çağında ise tam stilize edildiği görülmektedir.[169]Gövde üzerinde görülen bezemeler ise oluk, kazıma çapraz bant, kemer, verev ve zikzak bezemelerden oluşmaktadır. Doğu ve Güneydoğu

[166] Parrot 1960, lev. XVIII.
[167] Aydıngün ve Gündoğan 1997, 12-14
[168] Bilgi 1975, 202-204
[169] Bilgi 1980, 7

Anadolu Bölgesinin İTÇ III sonuna tarihlenen üç örneği dışında boya bezekli süsleme görülmemiştir.

Nokta bezek Neolitikten Geç kalkolitiğe kadar hiç aralıksız kullanılmıştır.[170] Ancak bu nokta bezekler sadece göbeği ve cinsel organın betimi için yapılmıştır. Ancak eserimizin ön ve arka yüzündeki nokta bezeklerin bu amaçla yapılmadığı aşikârdır. Sanatçı figürün giydiği giysiyi betimlemiş olmalıdır. Boynundaki ve saçlardaki kazıma çizgiler Afyon Bolvadin Üçler Köy'ünden İTÇ III[171] tarihlenen figürinle (Resim 7) yakınlık göstermektedir. Arka yüzde ise Ancak Eski Tunç Çağının bezeme türü olan kemer yine figürinimizde belirtilmiştir.

[170] Duru 1991, 155-162
[171] Aydıngün 2006, 33 res. 27

3.1. 6 Numaralı Figürin

Dişi tanrıya tapma adeti Anadolu'da Yeni Tunç Çağı boyunca egemendi hatta o dönemde kadın baş tanrı idi. Aynı inancın daha sonraki dönemde süregeldiğini görüyoruz. Nitekim Hatti'lerde "Vuruşemu" , Hurri'lerde "Hepat", Hitit'lerde "Arinna'nın Güneş Tanrıçası", Geç Hitit'lerde "Kupaba" Yunan ve Roma Dönemlerinde "Kybele" adları ile anılan tanrı kadınlar, Yeni Tunç Çağından beri tanıdığımız Anadolu geleneğini sürdürmüşlerdir.[172]

Eser devetüyü renk hamurludur.(Resim 25-26) Eser ayakta durmuş bir Ana tanrıça figürinidir. Cepheden betimlenmiştir. Boncuk dizisi gibi belirtilmiş saçlar enseye kadar uzundur. Gözler iri ve badem şeklinde verilmiştir. Kollar dirsekten bükülüp yukarı doğru kaldırılmış iki göğsünü tutmuştur. Belden yukarısı çıplak olan figürün belinin aşağısında bir kemerle bariz olarak belirtilmiş cinsel organını saklayan bir giysisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu ikonografiye benzer betimler Mezopotamya'da Sümerler devrinde de görülmektedir.[173]

Bacak ve ayakları çıplak ve bitişik verilmiştir. Eserin arka kısmında herhangi bir betim yoktur sanki başından ayak tabanına kadar kalın bir manto giymiş gibi düz bir şekilde betimlenmiştir

Mezopotamya gliptiğinde ayakta durur vaziyette cepheden tasvir edilen tanrıça tipi ilk defa İsin Larsa ve Eski Babil devrinde ortaya çıkmaktadır.[174] Yine Larsa'dan şu an Bağdat Müzesinde bulunan II. Bin yılın erken bölümüne tarihlenen çıplak kadın figürinleri gerek duruş gerekse de saç stili ve ellerin pozisyonu gibi betimleme özellikleri bakımından çok yakın benzerlikler göstermektedir.[175] Bunun gibi Beyrut'ta Fenike Sanatı'nda İ.Ö. 18. yüzyıla tarihlenen biri pişmiş toprak diğeri bronzdan

[172] Akurgal 1988, 105-106
[173] Parrot 1960, 55 fig.73
[174] (D. Van Buren Layard collection, s.110)
[175] Parrot 1961, 246

yapılma kadın figürinleri yine aynı ikonografik özellikleri göstermektedir.[176] İ.Ö. 7. yüzyılda da Mezopotamya'da yine aynı ikonografiyi görmek mümkün.[177]

Benzer eser, O.D.T.Ü. TAÇDAM Kargamış projesi kapsamında, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Başkanlığında Şanlıurfa Müze müdürlüğü adına Şanlıurfa ili Birecik ilçesi Mazraa köyü sınırları içerisindeki Mezra Teleiat Höyüğünde[178] 2000 yılı içerisindeki kazı çalışmalarında Demir Çağı, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem ve Çanak Çömlekli Çanak Çömleksiz Neolitik geçiş dönemi olmak üzere üç farklı döneme tarihlenen kazıda ele geçmiştir.(Resim13a –b) Demir Çağı dolgusunun üstte Akhamenid, bunun hemen altında ise Asur Dönemine ait olduğu kesinlik kazanmıştır. Ana tanrıça figürinimize benzerlik gösteren Figürinler demir çağına tarihlenen dolgularda 1 A yapı katında ele geçmiştir. Pers Akhamenid Dönemini simgeleyen en önemli buluntular pişmiş toprak heykelciklerdir. Bunların en büyük bölümü at ve atıyla birlikte betimlenen heykelciklerdir. Mezra Teleilat'ta[179] bulunan çok sayıda ana tanrıça heykelciğinden hangilerinin Pers hangilerinin Asur Dönemine ait olduğu henüz tam olarak ayrılabilmiş değilse de, esasen Kuzey Suriye gelenekli ana tanrıça figürünün Pers Döneminde de devam ettiği ve olasılıkla bunun pers atlı motifi ile birleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

54\7\06 Envanter numaralı eserin satın alma yoluyla müzeye kazandırılmış olmasından dolayı bulunuş yeri ve tabakası ile ilgili yorumlar yapamıyoruz. Ancak Mezraa Teleilat [180]Höyüğünün I A yapı katından çıkarılmış olan ana tanrıça figürleriyle gerek duruş gerek saç kuaförü ve stili açısından birçok benzerlik göstermesi açısından önemlidir.

[176] Parrot et al 1975, 55 res. 47-48
[177] Parrot et al 1975, 182 res. 197-164
[178] Karul ve diğerleri 2000, 63-68
[179] Karul ve diğerleri 2000, 63-71
[180] Karul ve diğerleri 2000, 63-71

3.1. 7 Numaralı Figürin

9\46\97 Envanter numaralı eser kiremit renk hamurludur. (Resim 28-29) Şematik koç başıdır. Boynuzları ve başın arkası kırılmıştır. Boyun altından geniş başlayan delik, başın arkasından daralarak üstte son bulmakta, arkada boyun başla birleştiği yerde bir açıklık mevcuttur. Siyah boya izleri yer yer görülmektedir.

Kuşkusuz pre ve protohistorik devirde dinsel törenlerde kullanılmak için hayvan figürinleri yapılmıştır. [181] Ancak en azından bunların bir kısmının çocuk oyuncağı ya da başka bir amaç için de yapılmış olabileceklerine yukarıda değinilmişti. Dinsel amaçlı yapılan hayvan figürinleri ya libasyon kabı ya da tanrısının kendisinin tasvir edildiği figürlerdir. Tunç Devri hayvan figürinleri Alişar, Alacahöyük, Boğazköy ve İnandık kazılarında ele geçmiştir.[182] Aslan ve Boğa biçimli kapların ağızları delik yapılmıştır ve sırt kısımları üzerinde sıvı kurbanı içine akıtmak için huni gibi bir dökme deliği vardır.

Tunç Devrinde ister dinsel amaçlı densin ister gündelik yaşamda kullanılmak için olsun hayvan tasvirleri bu dönemin insanlarının çok ilgisini çekmiştir. Limantepe Kazılarında hem OTÇ katında hem de G14 diye isimlendirilen tabakada insan yüzlü kap parçalarına rastlanılmıştır.[183]

Kutsallığını tümüyle yitirmiş olsa da hayvan betimlemelerine karşı ilgi İslamiyet'ten sonra da azalmamıştır. Eserimiz de buna bir örnektir. Düdük olarak kullanılmak için yapılmıştır. 14. ve 15. yüzyıllarda İznik'te Erken Osmanlı Döneminde koç, koyun başı şeklinde düdükler yapılmıştır. Buna benzer yine Hasankeyf'te Kuş şeklinde düdükler bulunmuştur.[184]

[181] Darga 1992, 42
[182] Darga 1992, 42, res.21
[183] Erkanal ve Gürel 1995, 309
[184] Fındık 2001, 1-24

3.1. 8 Numaralı Figürin

4\1\03 Envanter Numaralı Figürin Devetüylü renkli hamurludur. (Resim29-30) Perdahlı baş biraz sivridir. Abartılı büyük yapılmış burun yüzü ikiye bölüyor. İri badem şekilli gözlerin içi oyuk çevresi kabarıktır. Boynunda nokta bezekler vardır. Boyundan altı kırık ve eksiktir.

İdol ve figürinlerin yerleşim merkezlerinin içinde, evlerde, avlularda, mezarlıklarda ve az da olsa sokak aralarında ele geçmesi nedeniyle İTÇ'nda insan betimlerinin kötü ruhlardan korunmak amacıyla nazarlık gibi günlük yaşamda yanlarında bulundurduklarını düşündürmektedir. Ölümden sonra da mezarlara "Koruyucu Tanrıça" ya da "Kutsal Rahibe" imajı olarak kullanılmış olabileceği de ihmal edilmemesi gereken bir düşüncedir.[185] Ele geçen pek çok kırık idolün bilinçli kırılmış olması bilim adamlarını bu konu üzerine epey düşündürmüştür. Ancak M. Mellink[186] Karataş Semahöyük Mezarlığında pithoslar içinde ele geçen mermerden idollerin başlarının kırık olmasını ölümle ilgili bir büyünün ritüeli olarak görmüştür.

Höyücek'te de aynı şekilde Neolitik ve Erken Kalkolitik'e tarihlenen çok sayıda başı kırık figürin bulunmuştur. Bunların bir kısmı natüralist bir kısmı ise stilize edilmişlerdir. Hepsinde de göğüs, göbek ve sex organları belirtilmiştir. İki tanesinde de noktalama bezekler görülmektedir.[187] Figürinimizin boynunda aksesuar olarak betimlenmiş bir sıra nokta dizisi görülmektedir.

Figürinin burnu abartılı şekilde büyük yapılmıştır. Troia'nın İTÇ II örnekleri arasında yassı biçimli idoller içerisinde, yalnızca kabartma burunlu ya da ayrıntısız değişik yüz şekilleri olan figürin ve idoller bulunmaktadır.[188]

---

[185] Aydıngün 2006,7-8
[186] Mellink 1964, 217-277, 1967,253-254
[187] Duru 1991, 155-162,res. 3-5
[188] Sazcı 2001, 384–390

3.1. 9 Numaralı Figürin

2\ 1\88 Envanter Numaralı Figürin Turuncu hamurludur. Bu eser (Resim 31-32) de arka kısmı düz olarak verilmiştir. Boyundan aşağısı kırıktır. Gözler çok iri oval ve patlak verilmiştir. Gözler bir yuvarlak yumru ve bunun etrafı bilezik gibi kabartı verilmiştir adeta göz bebeğini belirtmek istemiştir. Alnının üst kısmında bir dizi örgü sararak bir saç modeli yapılmıştır. Başının üzerinde içinde iç içe daireler bulunan iki adet çıkıntı yapılmıştır. Kaşlar burunla birleşmiştir. Eserin ince bir burunu vardır. Dudak ince, çene sivri yüz ise üçgenimsidir. Her bir kulakta üst üste ikişer adet delik açılmış. Ancak küpe yoktur. Boyun kırık ve eksiktir.

Eserimizin sadece bir cephesi yontulmuştur. Tahsin Özgüç[189] arka cephesi düz olarak bırakılmış eserler için bu tanrı tasvirlerinin yassı oldukları için cepheden bakmak suretiyle yapıldıkları ve bir yere dayatılarak kullanıldığı söylemiştir. Ancak eserimizin sadece baş kısmı mevcut olduğundan tanrı betimi mi yoksa başının kırık olmasından dolayı yukarıda da sözü edilen ölümle ilgili ritüelle mi ilgilidir [190] diye düşünüyoruz.

Eserimizi kulaklarında iki adet küpe deliği bulunmaktadır. Bu çok küpe delikli kulaklı figürinler Anadolu Protohistorik merkezlerinde Onun yanında Alişar Dündartepedeki[191] iki örnek ile Güneydoğu Anadolu'da Kurucu Tepe[192] ve İmikuşağı'nın[193] tabakalarında rastlanan İkiztepe figürinlerinin stil açısından benzerlerine rastlanmamıştır.

Saç modelindeki alnının üzerindeki örgüleri şu an Berlin Müzesi'de bulunan Asur Sanatında II. Bin yılın ikinci yarısına tarihlenen bir bereket tanrısının kabartmasında görüyoruz.[194] Tanrı ayakta durmuş omzunda tuttuğu meyve dallarından hayvanlar beslenmektedir. İki yanında duran daha küçük olarak işlenmiş tanrılar her iki

[189] Emre 1971, 82
[190] Mellink 1964, 217-277, 1967,253-254
[191] Harmankaya 2002, 14
[192] Ertem 1988, 11–13
[193] Sevin ve Köroğlu 1986, 163–179
[194] Parrot 1961, 7 res.9

elleriyle suyu tutmaktadırlar etekleri su dalgaları gibi işlenmiştir. Her üç tanrı figürün de saç modelleri benzerdir.

Herodot Babil'de herkesin bir mührü olduğunu ünlü tarih kitabında belirtmektedir.[195] Bu durum elimize geçen zengin mühür malzemesine dayanarak Suriye ve yan çevresi için de geçerli olmalıdır. Mühür kullananların sayısının artması birer kişilik simgesi olan bu eser türünün zorunlu olarak zenginleşmesine neden olmuştur. Bir mührün diğerine benzememe ilkesi sebebiyle mühürlerin birbirinden ayrılmasını sağlamak için zengin bezek çeşitlemelerinin yanı sıra sanatçıları başka öğelere de atılımlar yapmasını sağlamıştır. Birçok değişik motif ve sahneleri kullanmak zorunda bırakmıştır.

Örgü motifleri silindir mühürlerde çokça görülmektedir. 3. üslup denilen mühürlerde görülür. Bu dolgu motiflerin hiyeroglif mi ya da bir dua, tılsım sihirle ilgili bir anlatımın ifade edilmiş olması düşünülebilinir.[196] Örgü bezeli frizler ve diğer dolgu motifleri Mezopotamya'nın en eski betimlemeleridir. Armağan Erkanal bu örgü frizleriyle bölünen sahneleri "Tanrılar Alayı olarak yorumlamak istemektedir.[197]

Figürün başının üzerindeki iki adet daire çıkıntının soldaki kırıktır; sağdakinde eş merkezli dairelerle ilgili volütlü sütunun kökenini araştıran Hrouda[198] Volütün ana biçimi yaşam ağacından geliştirilmiş olduğunu söylemektedir. B. Hrouda iç içe dairesel motifinin özü papirüs bitkisinde aranabileceğini öne sürmektedir.[199] Hatta bu örgenin yukarıda belirtilen özelliğinin yaşam ağacı/ kompozit ağaç betimlemelerinde de dikkati çekmesi bu iki örge arasında çok yakın bir ilişkinin olduğunu belki de Mezopotamya'nın en eski örgelerinden biri olan yaşam ağacı ile volütlü sütunun özdeş ya da benzer işlevi olan kült objeleri olduklarını düşündürmektedir.[200]

---

[195] Herodot 1973, 195
[196] Erkanal 1993, 96,lev.31,VII5-A/01 ve lev.VII5-B
[197] Erkanal 1993, 96 lev.74-76
[198] Hrouda 1964, 48
[199] Hrouda 1964, 48
[200] Erkanal 1993, 146

Figürün başının üzerindeki çıkıntının içindeki dairesel geometrikle bezenme ilk tunç çağında demir çağına kadar aralıksız sevilerek kullanılmıştır.[201] İTÇ I. Evresine ait çizi bezemeli seramik parçalarında[202] Tarsus Gözlükule'de İ.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen krater parçalarının üzerindeki bu bezemeler[203] de bunu kanıtlamaktadır.

[201] Summers 1993, 193
[202] Duru 1996, 66-81 res. 14, lev.144
[203] Yağcı 2000, 261 res. 4

3.1. 10 Numaralı Figürin

809 Envanter Numaralı Eser kiremit renk hamurludur. Bir aslan betimi yapılmış figürindir. (Resim 33–34) Eserin baş ve ön ayakları ve kuyruğunun bir kısmı kırık ve kayıptır. Arka iki ayağının betimlemesi yapılmamıştır. Düz iki kolon gibi inmiştir. Ayrıntılara pek önem verilmemiştir.

Aslan heykellerinin Mezopotamya'da Sümer, Babil, Asur medeniyetlerinde ve Anadolu'da Hitit Medeniyetinde hep koruyuculuk gibi vasıfları vardır. Bazen onları sur kapısında, şehri korurken [204] bazen de bir tapınakta bekçilik yaparken görürüz[205]

Elazığda Han İbrahim Şah kazılarında Erken Tunç Çağı Ve Kalkolitik Çağlara Tarihlenen höyüğün IX. Yapı katında bulunan pişmiş toprak boğa figürini[206] ile Karaz ve Pulur Kalkolitiği ile çağdaş yine pişmiş toprak hayvan figürinleri[207] betimleme özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

[204] Darga 1992, 114, res.114(Boğazköy Aslanlı Kapı) ve Akurgal 1988: 210 res.91 a. Malatya, Aslantepe kabartmalı kent duvar kapısının ortostatlarından birinin betimi.
[205] Darga 1992, 116, res.117
[206] Karşılaştırma için bakınız Ertem 1971, 59-71,lev. 55-67
[207] Vary ve Koşay 1964, 48,res. 87

SONUÇ

Anadolu, İ. Ö. IV. binin sonu, III. binin başlarında, Eski Tunç Çağına girmiştir. Anadolu'da yaşayan insanlar, bakıra kalay katarak tunç elde etmeyi ve bu alaşımdan silah, kap - kacak, süs eşyası üretmeyi başarmışlardır. Tuncun yanı sıra bakır, altın, gümüş ve doğal altın - gümüş alaşımı olan elekturumdan gereksinimlerine cevap veren her türlü eşyayı üretmişlerdir. Mezopotamya'da tunç aletler kullanılmaya başlandığı sıralar yazı biliniyordu.

Güneydoğu Anadolu Bölge'sinde bulunan Titriş Höyük,[208] Kurban Höyük,[209] Tilmen Höyük[210], Oylum Höyük,[211] Harran,[212] Lidar Höyük,[213] Gre Virike,[214] Tilbeş,[215] Zeytinlibahçe,[216] Samsat,[217] Tiladır,[218] Kazane,[219] Hacınebi[220] Tunç çağı yerleşmelerinin bazılarıdır.

Anadolu'da Neolitik Devirden itibaren doğal biçimde işlenen insan figürlerinin, Erken Kalkolitik devirde kısmen stilize edilmeye başlandığı, Geç Kalkolitik Devirde gittikçe artan derecede stilize edildiği ve Eski Tunç Çağında ise tam stilize veya soyutlaşmış insan figürleri halini aldığı görülmektedir. İnsan figürlerinin tasvirlerindeki bu şematize eğilimi, idollere nazaran heykelciklerin sayısının azlığını açıklamaktadır.

İnsanlık ilk devirlerde tanrısını kadın ile özdeşleştirmiştir[221]. Doğuran besleyen ve koruyan olarak ana tanrıçayı benimseme ilk o zaman belirmiştir. Henüz üretime dayalı yerleşik hayat başlamadan çok daha öncelerden, Paleolitik Devirlerde

---

[208] Algaze ve Mısır 1994,153-170
[209] Marfoe 1983, 95-120
[210] Hauptmann 1999, 8-25
[211] Özgen- Helwing- Engin 2001, 223-231
[212] Prag 1970, 87-88
[213] Serdaroğlu 1977, 116
[214] Ökse ve Bucak 2001, 191-203
[215] Fuensanta- Rothma-Bucak, 2000
[216] Graves ve diğerleri 2000, 77-105
[217] Özgüç 2003, 221-229
[218] Graves ve diğerleri 2000, 77-105
[219] Graves ve diğerleri 2000,77-105
[220] Graves ve diğerleri 2000, 77-105
[221] Aydıngün 2006,11-21

başladığını gösteren en önemli kanıtlar yine mağara duvarlarında betimlenen kadınlık organı olarak gösterilebilinir[222] Fransa Dordone'de mağara duvarlarına işlenmiş olan şekillerin vulva olarak yorumlayan bilim adamlarında bir tanesi de Leroi Gourhan'dır.[223]

Paleolitik çağlardaki Anadolu kadınını hemen hemen hiç tanımıyoruz. Arkeolojik malzemenin sadece taş ve pek az kemik aletlerden ibaret olduğu bu devirde kadının mağaralarda en ilkel domestik işlerle uğraştığı ve çocuklarına baktığı tahmin edilmektedir.[224]

Anadolu Paleolitiğinde kadınlara ait eşya ve aletler sınırlıdır.[225]Avrupa Paleolitik çağlarında görülen kadın rölyefleri ve figürinler bir hayli zengindir.[226] Bu figürinler özellikle İtalya- İspanya-Fransa arasındaki mağaralarda ele geçmiştir[227]

Ülkemizde günümüze kadar yapılan çalışmalarda henüz Paleolitik Çağa ait bir kadın ya da erkek heykelciğine rastlanılmazken, çanak çömleksiz Pre-Neolitik Çağ'da örneklere rastlanılmıştır.[228] Buradan da Anadolu'da ilk heykelcik yapımının yerleşik hayata geçer geçmez başladığını söyleyebiliriz. Ülkemizde Şanlı Urfa sınırları içerisindeki Göbeklitepe'de şimdiye kadar ele geçen en eski insan betimleri ele geçmiştir [229]

Bunun yanında Nevali Çori'deki kazılarda Güneydoğu Anadolu'da Neolitik Çağın tarihi daha da aşağıya inmiştir. Bu merkezden hem kadın hem de erkek heykelcikleri elde edilmiştir.[230]

Şanlı Urfa'nın Birecik ilçesinin 7 km güneyinde Mezra Telleilat'ın M.Ö. 7800-7600'e tarihlenen tahtında ya da bir arkalıklı iskemlede arkaya doğru gerilerek oturmuş

---

[222] Aynı eser
[223] Leori ve Gourhan 1967; Konig 1979,107-158
[224] Akurgal 1998, s.3
[225] Darga 1984,s.5
[226] Müler ve Karpe 1971, 206 vd.
[227] Müler ve Karpe 1971, 206 vd.
[228] Houptmann 1999, 8-25
[229] Houptmann 1999, fig:33
[230] Houptmann 1999,8-25

heykelciğin[231] yanında yine kireç taşından yontulmuş pek çok erkek fallusu çıkmıştır. Bu da hemen ana tanrıçaya rakip mi vardı sorusunu akla getirmektedir. Çatalhöyük'ün Ana Tanrıçasından söz edilmişti de Baba Tanrısı göz ardı mı edilmiştir? [232] Üstelik Baba Tanrılar taş, mermer gibi sert maddelerden yapılmış olması kimi bilim adamlarını tartışmaya sürüklemiştir.[233] Ancak böyle olsa bile Anadolu'da bol miktarda Ana Tanrıça diye niteleyebileceğimiz kadın figürüne karşılık sadece birkaç merkezde ve çok az miktarda erkek figürünü (Göbeklitepe,[234] Mezra Telleiat,[235] Cafer Höyük[236] Çatalhöyük[237]) görebilmemiz bu iddiayı güvenilir olmaktan çıkarıyor sanırım.

Bu erkek figürleri delikanlı ya da olgun erkek biçimli betimlenmişlerdir. Bunlar kadın betimlerine göre daha zayıftırlar. Kadın betimleri iri yarı ve şişman betimlenmiştir. Böylece kadının tanrısallığını[238] vurgulamışlardır.[239] Yani kadının doğurganlığı, bereketi hamile bir kadının şişmanlığıyla sembolize etmiştir.

Acaba Tunç Çağı figürinlerinin sadece dini anlamları mı vardı? Yoksa oyuncak gibi çok basit birer nesneler miydiler sorusuna cevap olarak Son dönemde figürinler üzerinde yapılmış olan araştırmalar taşıdıkları anlamların farklılığına ve görüldükleri değişik sosyal bağlamlara eğiliyor. Bunların bazıları çocuklar tarafından oyuncak olarak ya da yetişkinler tarafından çocukları eğitmek için kullanıldığı çok açık görülür. Diğerleri muska ya da dilek aracı olarak kullanılmış.[240] Bazıları ölülerini anmak için kullanılmış.[241] Bazıları da dinsel tapınma nesnesi olarak kullanılmıştır.[242] Bunun yanında eserler bilimsel bir kazıda ele geçirilirse araştırma kolay olacaktır. Burada bir

---

[231] Houptmann 1999, 8-25,fig:33
[232] Aydıngün 2006, 19
[233]Papathanassopoulos ve P.J. Ucko gibi bazı bilim adamları kilin ucuz ve kolay bulunan bir madde olduğu için beğenmeyip bu durumun " tanrı yorumuna ters düştüğünü" belirtmişlerdir. Taş ve mermerin ise sağlam ve kalıcı olması sonsuzluk hissi uyandırması itibariyle daha tanrısal olarak yorumlamaktadırlar.
[234] Graves ve diğerleri, 77-105
[235] Karul ve diğerleri, 63-68
[236] Cauvin 1989, 75-85
[237] Melleart 1961, 48
[238] Hodder 2003,129-140
[239] Melleart 1961, 48
[240] Aydıngün 2006, 7
[241] Daha fazla bilgi için bkz. Hodder 2003, 129-140
[242] Akurgal 1998, 5

dedektif gibi çalışmak bütün delilleri gözden geçirmek gerekir. Bir figürin eğer bir sunağın üzerinde ya da bir kült odasında bulunmuşsa o zaman dini bir bağlantısı olduğu düşünülebilinir; ancak başka Figürin parçalarıyla bir çöp sahasında ya da herhangi açık bir arazide kırık dökük olarak bulunursa daha dünyevi olduğu düşünülmelidir.[243]

Tunç Çağında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan yerleşmelerde nasıl mimari, çanak çömlek ölü gömme adetleri gibi özelliklerinde benzerlikler ve farklılıklar varsa figürlerde de aynı şekilde benzerlik ve farklılıklar vardır. Bunun yanında Mezopotamya ve Suriye etkileşiminden yansımaları görüldü. Özellikle kadın figürlerinde bariz olarak kendini göstermektedir. Eserlerin Mezopotamya, Anadolu ve yakın çevresi ile bu kadar yakın ilişkilendiği görülünce eski dünyanın da şimdiki kadar küçük olduğu intibası uyansa da kendi yerel özelliklerini de gösterdiği açıktır.

[243] Aydıngün 2006, 8

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 1: Harita M.Ö. III ve II. bin yılda Anadolu[244]

Resim 2: Tunç Çağı I-II hayvan figürinleri. Gönül Paksoy Kolleksiyonu

Resim 3: Kalkolitik Çağ Ana Tanrıça İdol ve Fgürinleri Gönül Paksoy Kolleksiyonu.

Resim 4: Gövdesinde insan ve hayvan kabartmaları bulunan Kültepe tipi idol parçaları İTÇ III[245]

Resim 5: Hasanoğlan (Ankara) gümüş heykelcik baş altın yapraklarla kaplı olup gövdedeki çapraz şeritlerde altındandır.[246]

Resim 6: Çocuğunu emziren kadın Tunç.Hatti Sanatı M.Ö. 2100-2000 Horoztepe Ankara.[247]

Resim 7: Tahtta oturan Ana Tanrıça figürünün idol biçimine dönüşmesi[248]

Resim 8: Afyon Bolvadin Üçler Köyü İTÇ III[249]

Resim 9: Afyon Çıkrık Köyü doğusundaki höyükten İTÇ I-II[250] y:13.5 cm. g:6.6cm. k:2.8 cm.Afyon Müzesi En. No: E.815 Yayın Yeri: Gönçer 1971 lev. 6,8

Resim 10: Eskişehir\Afyon çevresi İTÇ I-II pişmiş toprak figürin[251] y:10.3 cm., g: 8cm.,k: 8.3 cm. Edirne Müzesi En.No: 114\3049

Resim 11: İkiztepe Figürinleri İTÇ II[252]

Resim 12: Harran'da İTÇ III 'e tarihlenen bir figürin.[253]

[244] Unat 1949, 2
[245] Aydıngün 2006, 37 res. 33-34
[246] M.Ö.2100-2000 Ankara. Anadolu Medeniyetleri Müzesi Akurgal 1998, 32 res. 19c
[247] Anadolu Medeniyetleri Müzesi Y:21.5 cm. Akurgal 1998, 34 res. 21
[248] Aydıngün 2006, 36 res. 32
[249] Aydıngün 2006, 33 res. 27
[250] Aydıngün 2006, 32 res. 26
[251] Aydıngün 2006, 103
[252] Aydıngün 2006, 50 res. 51
[253] Aydıngün 2006, 54 res. 53

Resim 13: Mezra – Teleilat Höyüğü IA yapı katı ana tanrıça figürinleri a-b[254]

Resim 14: Çağdın/ Ahçaköy (Gaziantep) Mızrak Tutan Fırtına Tanrısı kabartması. Adana Arkeoloji müzesi.[255]

Resim 15: 1 Numaralı Figürinin ön cepheden görünümü

Resim 16: 1 numaralı figürinin arka cephesi

Resim 17: 2 Numaralı Figürin

Resim 18: 3 Numaralı Figürin

Resim 19: 3 Numaralı Figürin

Resim 20: 4 Numaralı Figürin

Resim 21: 4 Numaralı Figürin

Resim 22: Hacınebitepe, göz idollerinden bir örnek, Kalkolitik Çağ, Urfa Müzesi Foto Gil Stein.[256]

Resim 23: 5 Numaralı Eserin ön cephesi

Resim 24: 5 Numaralı eserin arka cephesi

Resim 25: 6 Numaralı Eserin ön cephesi

Resim 26: 6 Numaralı Eserin arka cephesi

Resim 27: 7 numaralı figürinin sağdan profili

Resim 28: 7 numaralı figürin sol taraftan profili

Resim 29: 8 Numaralı Figürinin ön cephesi

Resim 30: 8 Numaralı Figürinin arka cephesi

Resim 31: 9 numaralı figürinin cepheden görünümü

[254] Karul ve diğerleri 2000, 63-71
[255] Darga 1992, 190,res.193
[256] Aydıngün 2006, 24,res.20

Resim 32: 9 numaralı figürinin arka cephesi

Resim 33: 10 Numaralı Figürinin sağdan profili

Resim 34: 10 Numaralı Figürinin sol taraftan profili

ÇİZİMLERİN LİSTESİ

Çizim 1: 1 Numaralı Figürinin ön cepheden görünümü

Çizim 2: Bronz kalkan parçası üzerindeki çizimler Tanrı Teişeba (Hava Tanrısı) bir aslanın üzerinde elinde şimşek demetleriyle onun ardında Tanrı Şivini (Güneş Tanrısı) ve Hutuini (Kavga Tanrısı).

Çizim 3: 2 Numaralı Figürin

Çizim 4: 3 Numaralı Figürin

Çizim 5: 4 Numaralı Figürin

Çizim 6: 4 Numaralı Figürin

Çizim 7: 5 Envanter Numaralı Eserin ön cephesi

Çizim 8: 5 Numaralı eserin arka cephesi

Çizim 9: 6 Numaralı Eser

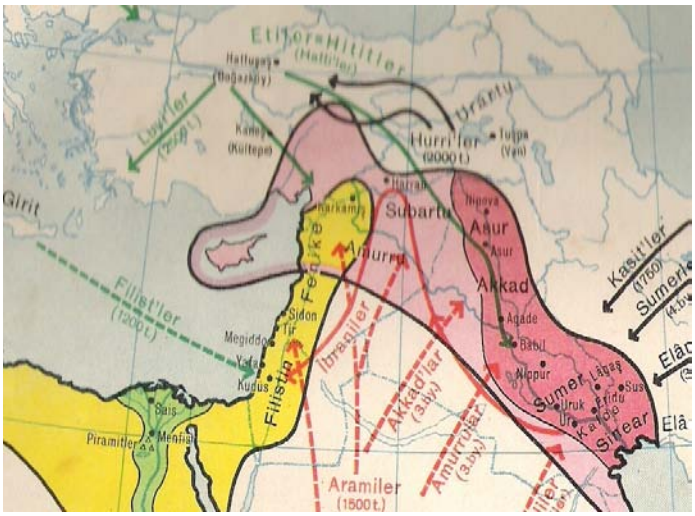
Çizim 10: 7 Numaralı Figürin

Çizim 11: 8 Numaralı Figürin

Çizim 12: 9 Numaralı Figürinin cepheden görünümü

Çizim 13: 10 Numaralı Figürin

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

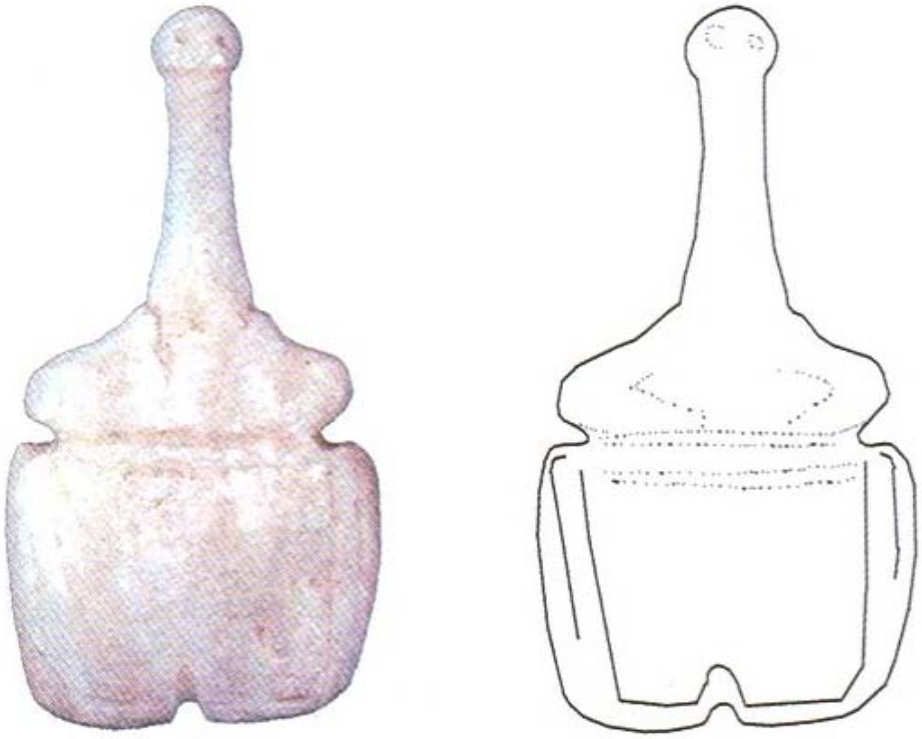
Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

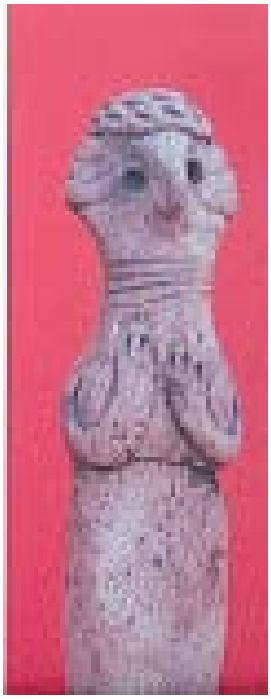
Resim 9

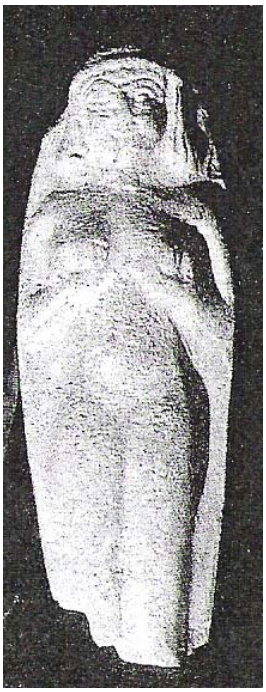
Resim 10

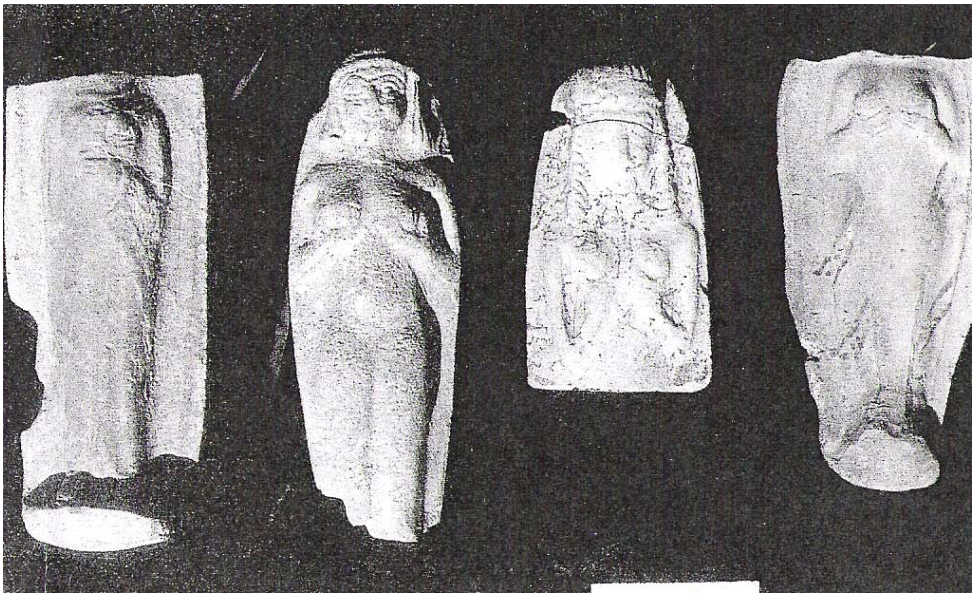
Resim 11

Resim 12

Resim 13a

Resim 13b

Resim 14

Resim 15

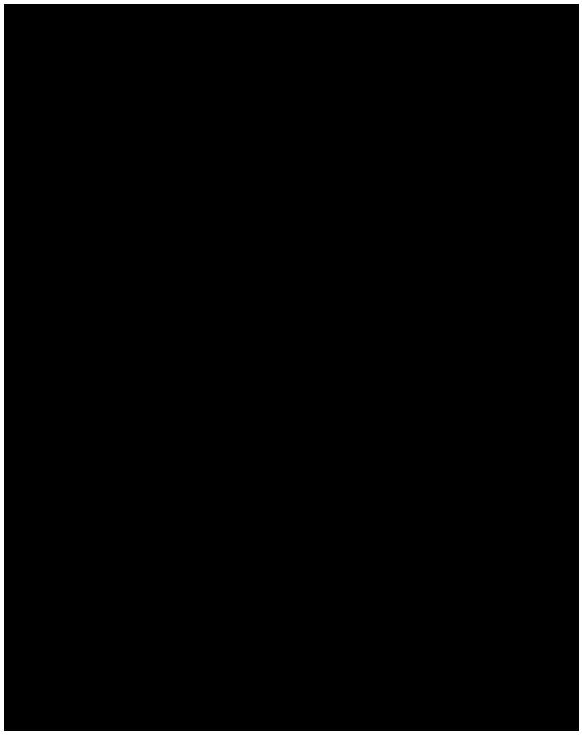
Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 23

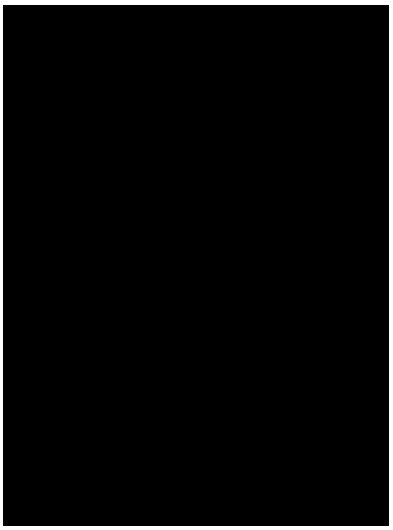
Resim 24

Resim 25

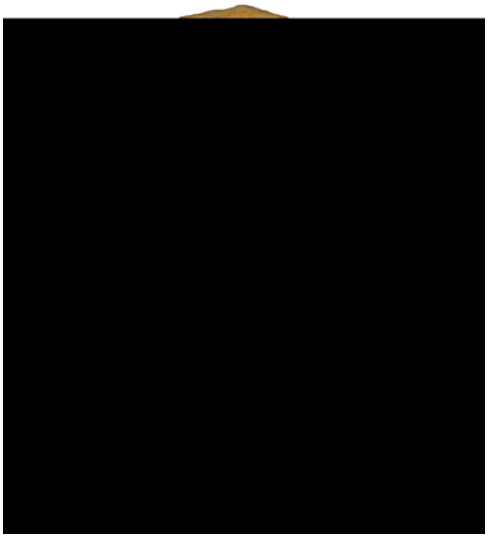
Resim 26

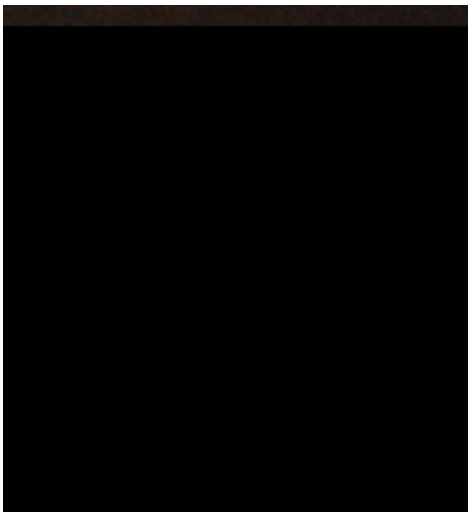
Resim 27

Resim 28

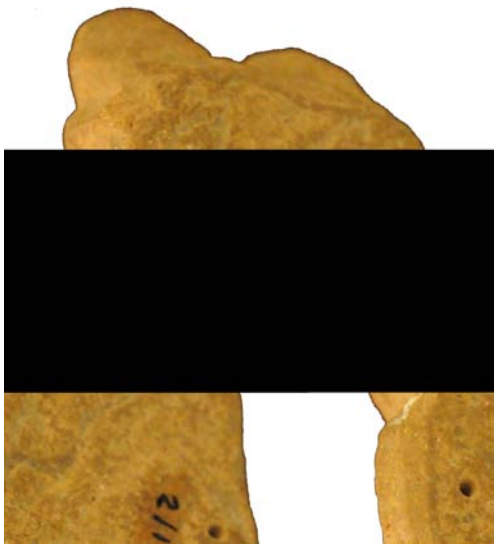
Resim 29

Resim 30

Resim 31

Resim 32

Resim 33

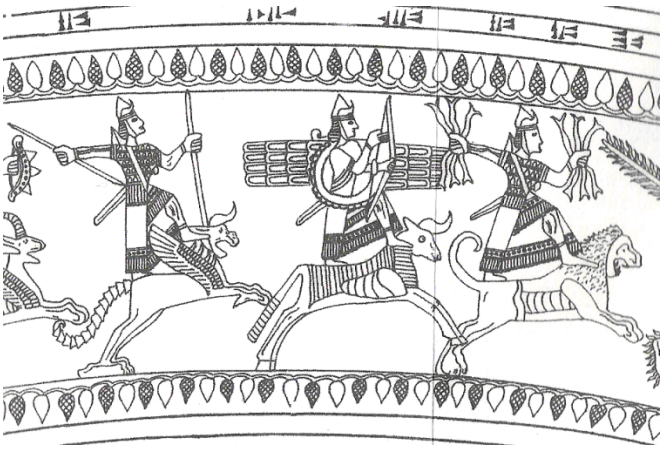

Resim 34

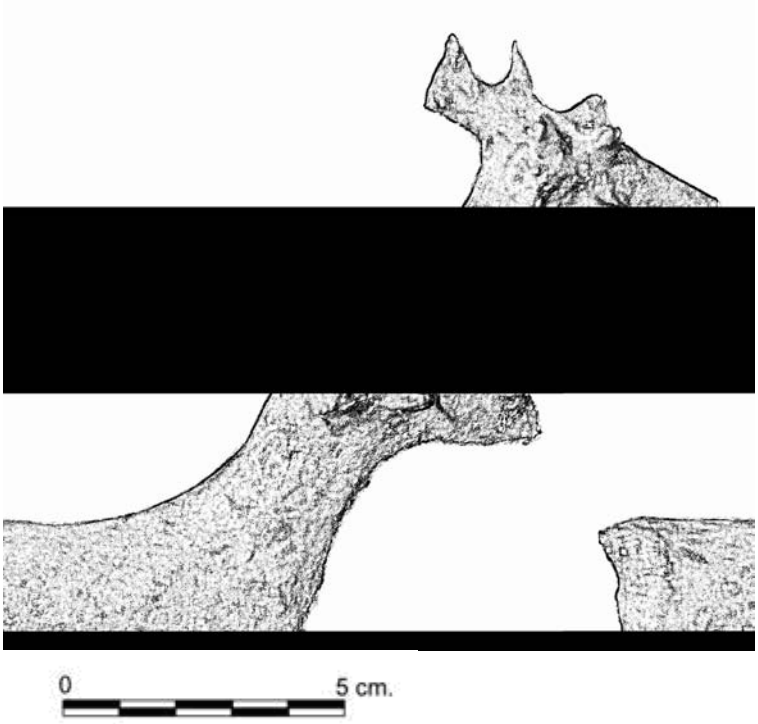
ÇİZİMLER

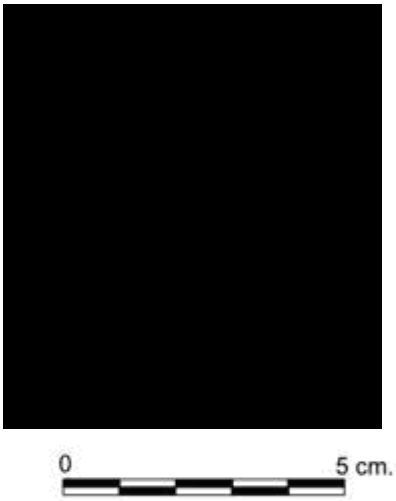
Çizim 1

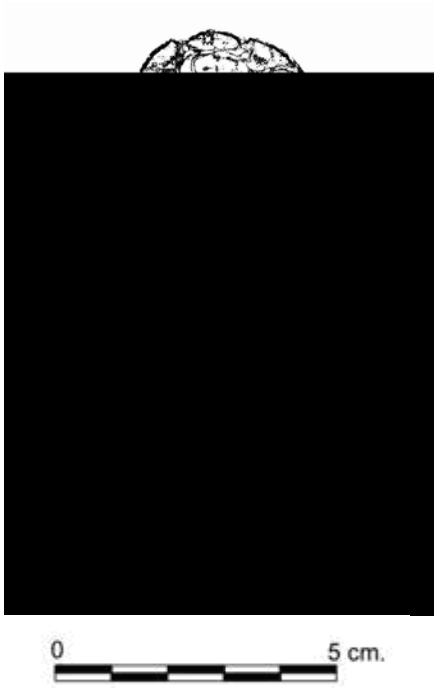
Çizim 2

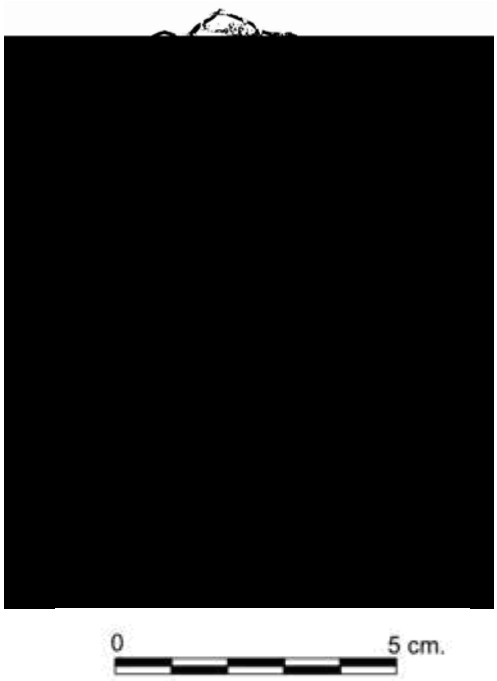
Çizim 3

Çizim 4

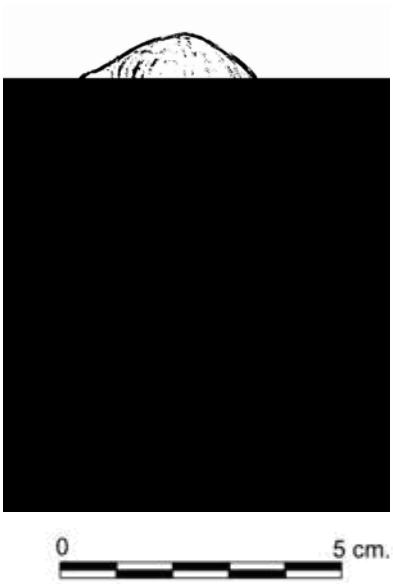
Çizim 5

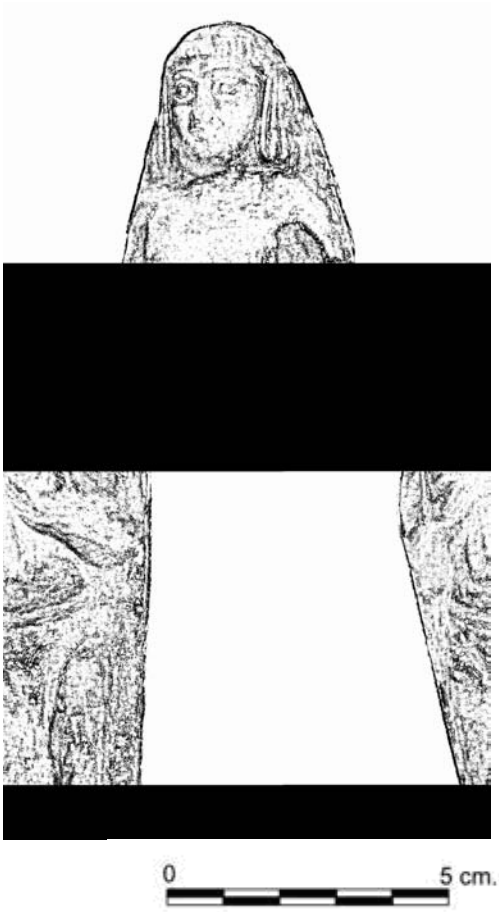
Çizim 6

Çizim 7

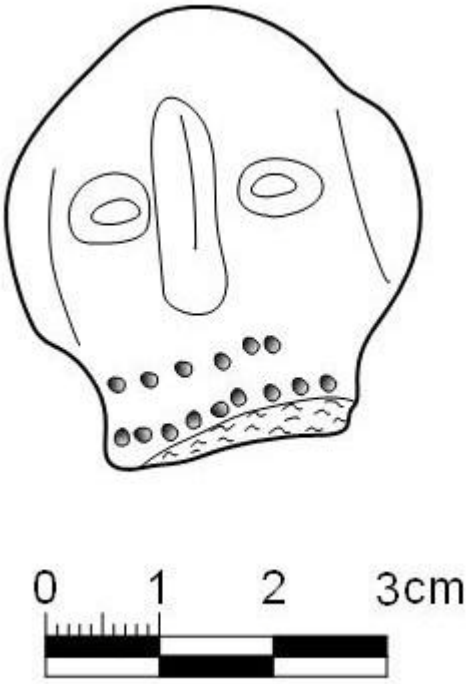
Çizim 8

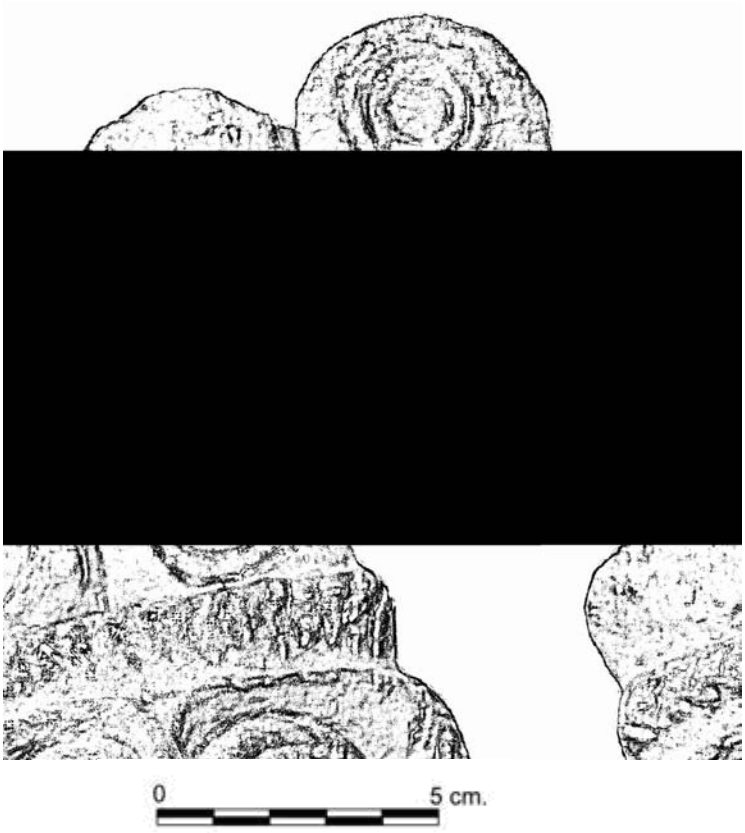
Çizim 9

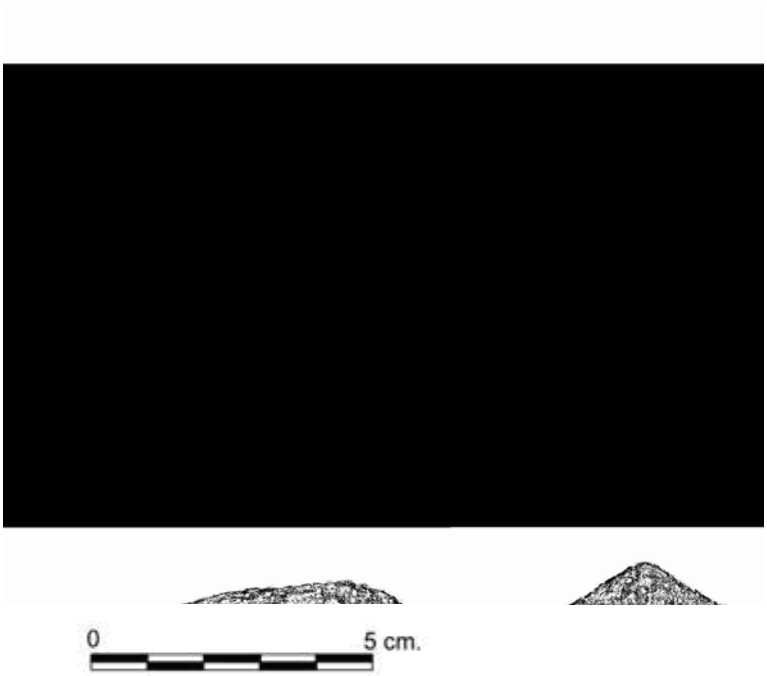
Çizim 10

Çizim 11

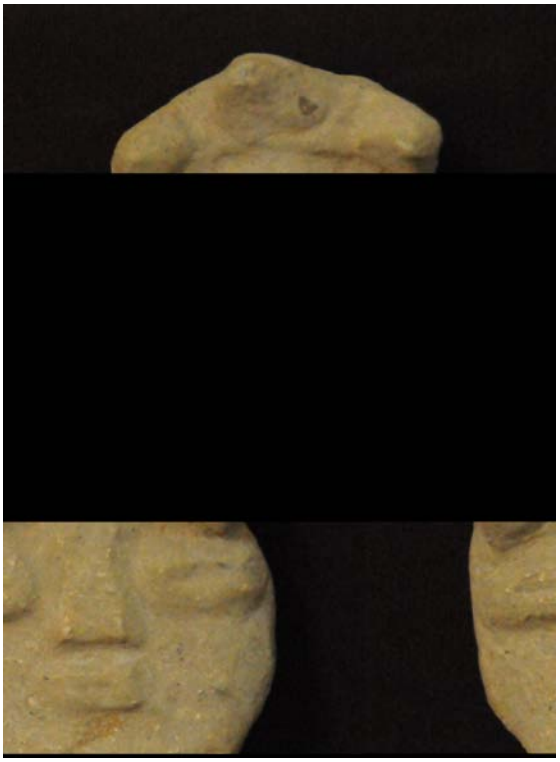
Çizim 12

Çizim 13

KATALOG

KATALOG : 1

ENVANTER NO: 22/28/02

ESERİN ADI VE CİNSİ: İnsan figürini, taş

BULUNDUĞU YER: Tavşan Tepe Höyük-Çınar Diyarbakır ÖLÇÜSÜ: Uzunluk 11.8 cm; gen:6.5 cm

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Yassı, ön yüzde kazıma ile insan yüzü betimlenmiş, iri gözler, burunlu dolgun yüzlü ve dudakları şişkin ve patlak verilmiş, başın üstünde öne çıkıntılı üç boynuz var, düşük yuvarlak omuzlu baş gövde den bir boğumla ayrılmış gövde karemsi şeklinde ve uzuvlar verilmemiştir. Altta öne çıkıntılı ne olduğu anlaşılmayan bir uzuv var tüm arka yüz düz olarak yapılmıştır

. **KATALOG : 2**

ENVANTER NO: 6/6/82

ESERİN ADI VE CİNSİ: Pişmiş Toprak Geyik Figürini

ÖLÇÜSÜ: Yükseklik 10.4 cm Gövde Uzunluğu 9.1cm

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Turuncu renk hamurluğu olan eserin yüzü sivri kısa gövdeli ve kısa küt ayaklıdır. Boynuzlarının bir bölümü, çenesi, üç ayağının uçları ve kuyruğu kırık ve eksiktir.Bir ayağı da yapıştırılmıştır. Ayakta durmaktadır. Gözleri ince oyuk şeklinde belirtilmiştir.

KATALOG : 3

ENVANTER NO: 4/10/99

ESERİN ADI VE CİNSİ: Figürin, Pişmiş Toprak

ÖLÇÜSÜ: Boy 5.6 cm; alt genişliği: 2cm

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Turuncu renkli hamurludur. Son derece stilize insan figürini, yüzü bir kuşun yüzünü andırmaktadır. Burun ve kulaklar abartılı büyük yapılmıştır Başta serpuşun ucu öne devrik olarak yapılmıştır. Kollar iki yana çıkıntılı ve aşağı doğru eğim verilmiştir adeta bir kuşun kanatları gibi görünmektedir. Ayaklar verilmemiş, gövde üçgen şekilde belirtilip, altı düzleştirilerek kaide oluşturulmuştur. Figürinin üzerinde giysiyi belirtecek herhangi bir bezek yapılmamıştır. Yer yer kalker kaplıdır

KATALOG : 4

ENVANTER NO: 12/1/99

ESERİN ADI VE CİNSİ: Pişmiş Toprak İdol

ÖLÇÜSÜ: Yükseklik 8 cm Maximum Genişlik 3 cm Kalınlık 2.5 cm

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Eser kiremit renk hamurlu belden yukarısı betimlenmiş bir kadın idolüdür. Yüzü ortadan ikiye bölünmüş, gözler kabarık çizgili ve çekiktir. Bukleler ile saç önden çeneye kadar uzanmakta arkada ise saç örgüsü sırta uzanmaktadır. Öndeki saç buklelerinin arkasında bir sıra yuvarlak yassı pullarla süslenmiştir. Kollar çıkıntı halinde iki yana uzanmış boynun ortasında bir yumruğu bitiminde ise bir dikey kabartının iki yanında iki kabartı pul vardır. Göğüs üzerinde oyuk ve minik çizgilerden oluşturulan kolyesi mevcuttur. Burun ve ön saçının ucunda aşınma vardır. Büyük bölümü ince kalker kaplıdır.

KATALOG : 5

ENVANTER NO: 13- 10-2000

ESERİN ADI VE CİNSİ: Pişmiş Toprak Figürin

ÖLÇÜSÜ: Boy 6.7cm; Genişlik 4.4cm

MÜZEYE GELDİĞİ TARİH: 10.07.200

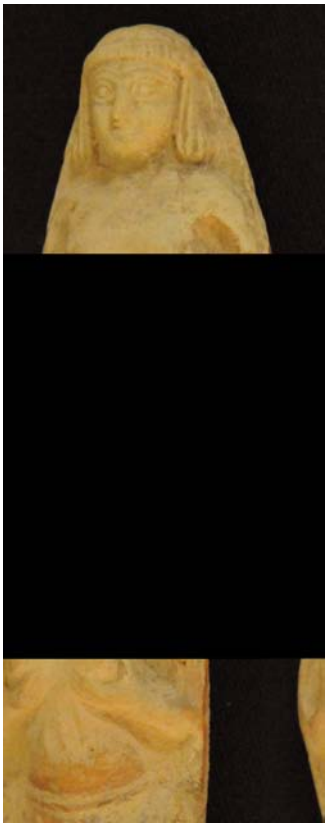
MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Eser devetüyü renk hamurludur. Eserin yüzü tahrip olmuş durumdadır. Sol kulağı tahrip olmuştur. Sol kulağından ise kulakların oldukça abartılı verildiğini anlıyoruz yukarıda

Saçlar arkaya doğru taranmıştır. Saçların betimi dikey kazıma yoluyla yapılmıştır. Eserin ön cephesinde kollar dirsekten bükülmüş yukarıya doğru kaldırılmıştır. Eserin yandan profiline bakıldığı zaman başında başlık olmasa da türban gibi saçlarının üst kısmı örtülerek bağladığı görülmektedir.

Eller dua eder pozisyonunda olduğu gibi açık ve yukarıya doğrudur. Giysi ön tarafta pek belirgin olmasa da eserin arka cephesinde en azından belinde bir kemer olduğu görülmektedir. Eserin belden aşağısı yoktur. Sadece bele kadar betimlenen eserin kaidesi de yoktur.

KATALOG : 6

ENVANTER NO: 54\7\06

ESRİN ADI VE CİNSİ: Pişmiş toprak kadın heykelciği

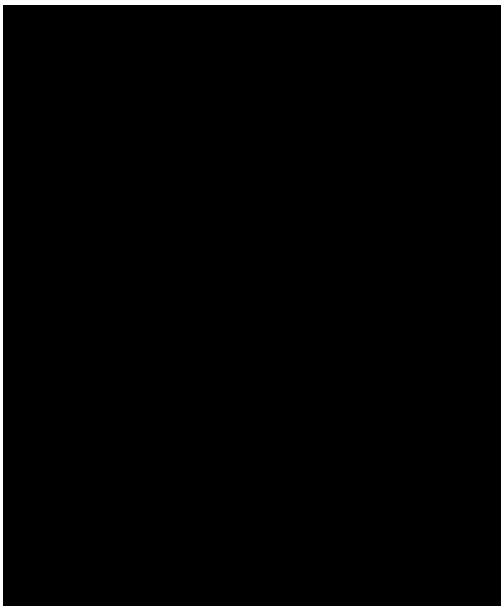
BULUNDUĞU YER: Misis Adana

ÖLÇÜSÜ: Uzunluk 11cm Genişlik 3.3cm

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Eser devetüyü renk hamurludur. Eser ayakta durmuş bir kadın figürinidir. Eser cepheden betimlenmiştir. Boncuk dizisi gibi belirtilmiş saçlar enseye kadar uzundur. Gözler iri ve badem şeklinde verilmiştir. Kollar dirsekten bükülüp yukarı doğru kaldırılmış iki göğsünü tutmuştur. Belden yukarısı çıplak olan figürün belinin aşağısında bir kemerle bariz olarak belirtilmiş cinsel organını saklayan bir giysisi olduğu anlaşılmaktadır. Bacak ve ayakları çıplak ve bitişik verilmiştir. Esrin arka kısmında herhangi bir betim yoktur sanki başından ayak tabanına kadar kalın bir manto giymiş gibi düz bir şekilde betimlenmiştir

KATALOG : 7

ENVANTER NO: 9/46/97

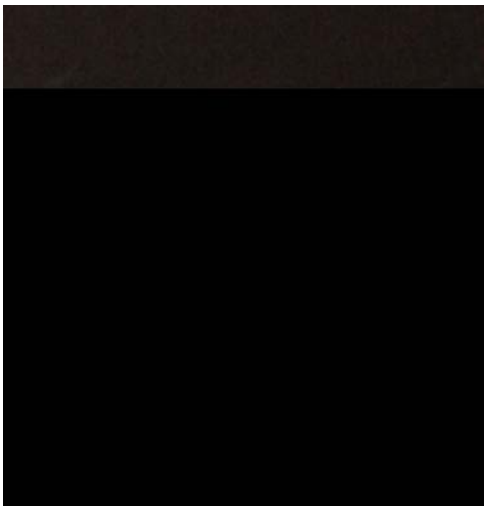
ESERİN ADI VE CİNSİ: Hayvan b şı, pişmiş toprak düdük.

BULUNDUĞU YER: Tavşan Tepe Höyük-Çınar/Diyarbakır
ÖLÇÜSÜ: Uzunluk 4 cm; baş uzunluğu. 2.9 cm; boyun c.1.5

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Müsadere Ayn. T.20.10.1997

Eser kiremit renk hamurludur.Şematik koç başı, boynuzları ve başın arkası kırık. Boyun altından geniş başlayan delik, başın arkasından daralarak üstte son bulmakta, arkada boyun başla birleştiği yerde bir açıklık mevcut,siyah boya yer yer görülmektedir.

KATALOG : 8

ENVANTER NO: 4/1/03

ESERİN ADI VE CİNSİ: İdol pişmiş toprak

BULUNDUĞU YER: Tavşan Tepe Höyük-Çınar Diyarbakır
ÖLÇÜSÜ: Yükseklik 3.7 cm; gen:3 cm

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Devetüylü renkli hamurlu, perdahlı baş sivri, burun büyük ve sivri gözler içi oyuk çevresi kabarık, boynunda nokta bezekler var, boyundan altı kırık ve eksik.

KATALOG : 9

ENVANTER NO: 2/1/88

ESERİN ADI VE CİNSİ: Mask (?) pişmiş toprak

ÖLÇÜSÜ: Yükseklik 10 cm; gen:7.7 cm ; kalınlık: 5.1 cm

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Turuncu hamurlu, arka kısmı düz, boyundan kırık baş. Gözler çok iri oval ve patlak. Kaşlar burunla birleşmiş, ince burunlu. Dudak plastik. Çene sivri, yüz üçgen. Kulak yerinde üst üste ikişer adet delik açılmış. Başta iki adet daire çıkıntı olup sağdakinde eş merkezli daireler vardır, soldaki kırıktır. Boyun kırık ve eksiktir.

KATALOG : 10

ENVANTER NO: 809

ESERİN ADI VE CİNSİ: Pişmiş Toprak aslan figürini

ÖLÇÜSÜ: boy: 10 cm; çev:4 cm.

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Satın alma

Eser kiremit renk hamurludur. Eser aslan betimi yapılmış bir figürindir. Eserin baş ve ön ayakları ve kuyruğunun bir kırık ve kayıptır. Arka iki ayağının betimlemesi yapılmamıştır. Düz iki kolon gibi inmiştir. Ayrıntılara pek önem verilmemiştir.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Mardin'in Derik İlçesinde doğdu. İlk ve Orta Öğrenimini orada liseyi ise İstanbul Bahçelievler Lisesinde bitirdi. Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji bölümünde 2002 senesinde mezun oldu. Bitirme tezi olarak Hekate'nin sikkeler üzerindeki betimlerini çalıştı.

Muğla Yatağan'daki Börükçü mevkiinde ve Batman Hasankeyf'teki Akaremik Neolitik yerleşim merkezi olan Hasankeyf Höyükte ve yine Hasankeyf'te ortaçağ şehir kazısı çalışmalarına katıldı.

Şu an Batman' da ara ara ek ders karşılığı İngilizce Öğretmenliği yapan Bilge üç çocuk annesidir.